P-ISSN: 2521-9332
E-ISSN: 3007-6412

چھتنار

تحقیقی مجلہ

2024

شعبہ پنجابی،
لاہور کالج برائے خواتین
یونیورسٹی، لاہور۔ پاکستان

چھتنار (زنانیاں دا پہلا شاہ مکھی پنجابی جرنل)

سرپرست اعلیٰ: پروفیسر ڈاکٹر عظمی قریشی (وائس چانسلر لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور)

مدیر: ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

اسٹنٹ مدیر سونیا اللہ رکھا

مجلس ادارت: **ایڈیٹوریل بورڈ**

پروفیسر ڈاکٹر ()، پروفیسر ڈاکٹر دلشاد ٹوانہ (ریٹائرڈ)، پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمن، پروفیسر ڈاکٹر خالدہ تسنیم، ڈاکٹر عاصمہ غلام رسول

پروفیسر ڈاکٹر دھنونت کور (ڈائریکٹر لسانیات پٹیالہ)، پروفیسر ڈاکٹر جسبیر کور (پٹیالہ)

مرد نمائندے پروفیسر ڈاکٹر عباد نبیل، ڈاکٹر حمید محسن، پروفیسر ڈاکٹر ناشر نقوی (انڈیا)، ڈاکٹر مرغوب حسین طاہر (ٹوکیو)

مجلس مشاورت **ایڈوائزری بورڈ:**

ڈاکٹر نسرین مختار، ڈاکٹر عابدہ حسن ڈاکٹر فاخرہ اعجاز، پروین ملک (پنجابی ادبی بورڈ)

بلوندر کور (کینیڈا)، کنول جیت کور (کینیڈا)، ڈاکٹر گرپریت کور (انڈیا)

مرد نمائندے پروفیسر ڈاکٹر جمیل احمد پال، ڈاکٹر ارشد اقبال ارشد، پروفیسر ڈاکٹر جسوندر سنگھ (انڈیا)، عجائب سنگھ چٹھہ (کینیڈا)

پتہ شعبہ پنجابی، لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور۔

فون نمبر: 042-99203806-297,+92-334-4050347

chatnaar@gmail.com

شمارے دا مل 500/-روپے پاکستانی، بیرون ملک 25 امریکی ڈالر

P-ISSN: 2521-9332
E-ISSN: 3007-6412

تحقیقی مجلّہ
سال وار

چھتنار

جلد8 | جنوری۔دسمبر2024ء | شمارہ نمبر8

مسلسل شمارہ نمبر8

چیف پیٹرن

پروفیسر ڈاکٹر عظمی قریشی

مدیر

ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

شعبہ پنجابی، لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور

2024ء

بسم الله الرحمن الرحيم

فہرست

نمبر شمار	اداریہ	مدیر	صفحہ نمبر
1	بابو جاوید گرجاکھی دی حیاتی تے فن	ڈاکٹر انعام الرحمان صفدر	1
2	پنجابی کلاسیکل قصیاں وچ ہیروئناں دا کردار	غلام مصطفیٰ، پروفیسر ڈاکٹر ظہیر احمد شفیق	11
3	تذکرہ ضلع خانیوال دے لکھاریاں دا	جہانزیب علی	16
4	سیاسی ٹالک شوز اچ پنجابی تھیٹر دا تڑکا	ڈاکٹر احمد بلال، عائشہ بلال	28
5	پنجابی دی نویں نظم وچ ہنومان (باندر) تے بلی دی متھ	پروفیسر ڈاکٹر ظہیر احمد شفیق، شمیم اختر	37

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 8, Jan.-Dec. 2024, P.6-14
DR. INAM-UR-REHMAN SAFDAR

چھتنار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی
زبان وادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی
لاہور (پاکستان)
8ء مسلسل شمارہ 2024 جنوری۔دسمبر
ڈاکٹر انعام الرحمان صفدر

بابو جاوید گرجاکھی دی حیاتی تے فن

THE LIFE AND ART OF BABU JAVED GARJAKHI

ABSTRACT:

The value of Literature has always been prominent, distinct and prevalent in all epochs, rather no nation or language can make advancement without literature. An eye witch observes the ups and down of the age, transforms the thoughts and concepts into words. Babu Javed Garjhakhi in also one of such keen observers. He is a well known writer of Punjabi. He has proved his talent almost in every field of literature such as story writing, drama, Inshaiya (Light essay), short stories, Baal adab (story for children) and novels.He modified the complications and impediments of the society and raised them in the form of real character, rather than the false and baseless theories.

His stories are comprised of different subjects (Topics/themes) such as sybaritism (seduction) loneliness, selfishness and injustice with persecuted, suppressed/distressed people, wrong political policies, patriotism and the corruption of greed people who dishonestly take bribe.

In this article "BABU JAVED GARJAKHI DI HAYATI TY FNN" (THE LIFE AND ART OF BABU JAVED GURJAKHI) the themes content of his story writing has been raised.

Keywords: Literature, Inshaiya, Baal Adab, Selfishness, Dishonestly.

بابو جاوید گرجاکھی دی حیاتی تے فن

ادب دی حیثیت ہر دور وچ نویکلی تے اُچیچی رہی اے سگوں ایہہ کہیا جاوے تے وڈیرا چنگا ہووے گا کہ ادب توں بناں کسے قوم یا زبان دا سکھراں تیک اپڑ ناوا ہوا او کھا ہو جاندا اے۔ زمانے دے لیہا چڑھانوں جدوں ویکھن والی اکھ اپنے خیالاں تے نظریاں دا بانہہ پوا کے لوکائی دے گھر رکھدی اے تے فیر اوہدی ڈونگھیائی وچ لکے ہوئے صدف نوں کڈھ کے اوہدی مسلمہ اہمیت دا اندازہ کیتا جاندا اے تے فیر ایہ سُچے موتی ادب دے گل نال لگ کے اوہدی چمک دمک وچ وادھا کر دے نیں۔ ادب سماج دا آئینہ اے تے جے ادب زندگی دا شیشہ اے تے ادب دی تاریخ وچ ساری حیاتی دی روح دا عکس نظر آ جاوے۔ ایہو جے کجھ سُچے موتی تے ادب دے آئینے وچ حیاتی دی روح نوں بابو جاوید گرجاکھی ہوراں اپنیاں کہانیاں راہیں سمویا اے جیہڑیاں کہانی کھیتر وچ اپنی مثال آپ رہن گئیاں۔ حیاتی دیاں جیہڑیاں سچائیاں اوہناں دیاں کہانیاں راہیں ساڈی نظریں پیندیاں نیں اوہناں دی اہمیت توں انکار نہیں کیتا جا سکدا اوہناں دیاں کہانیاں صرف کہانیاں نہیں بلکہ ٹردے پھردے انسان نیں۔ بابو جاوید گرجاکھی ہوری پنجابی بولی دے مان یوگ لکھاری سن اوہناں نے بال کہانی، ڈرامے، انشائیے، ناول، نکی کہانی تے کہانی یعنی ہر شعبے وچ طبع آزمائی کیتی۔ گرجاکھی ہوراں دی تنقیدی بصیرت توں سماج دا کوئی وی پکھ اوہلے نہیں رہیا۔ جہیدا منہ بولدا ثبوت اوہناں دا کدی نہ مکن والا کہانی کاری دا سلسلہ ملدا اے جہیدے وچ نکیاں نکیاں چوبھاں وی نیں جیہناں دی پیڑ صدیاں تیک محسوس ہوندی رہوے گی تے وڈے وڈے طنزوی نیں جنہاں نوں سُن کے بندہ ایہ کہن تے مجبور ہو جاندا اے کہ ایہ تے میں کدی سوچیا ای نہیں سی!

بابو ہوراں دا پورا ناں ''بابو جاوید گرجاکھی'' سی۔ اپنے ناں بارے پوری جانکاری اوہ اپنی لکھی ہوئی کہانی ''ناں'' وچ دیندے نیں جیہڑی اوہناں دی کتاب ''سویرے سویرے'' وچ چھپ چکی اے۔ ایس کہانی وچ اوہناں دے ناں بارے ساری کہانی موجود اے:

''اوہناں دا پہلا ناں ''بابو خان'' تے موجودہ ناں ''جاوید اقبال'' تے قلمی ناں ''بابو جاوید گرجاکھی'' سی۔''(1)

بابو ہوری دسدے سن کہ دیس دی ونڈ ویلے اوہ اِک کیمپ وچ جمے سن جیہنوں ''بٹالہ کیمپ'' کہیا جاندا سی۔ جیہڑی اوہناں دی جمن بھوئیں سی اوہناں دے دسن پاروں جمن دی تاریخ ''14 اگست 1947ئ'' سی۔

لیکن کوئی ثبوت نہ ہون پاروں اوہناں دی جمن پرچی تے شناختی کارڈ تے ''یکم جنوری 1947ئ'' لکھیا گیا۔

''47ء وچ جدوں دیس دی ونڈ ہوئی تے ابا جی ہوریں اپنے تے دوجے خاندانا ں نال پاکستان آون لئی پنڈوں نکلے تے بٹالہ کیمپ وچ ٹھہرے او تھے ای میں جنم لیا۔''(2)

بابو ہوراں دی تعلیم بی۔ اے تیک سی۔ بابو ہوراں نوں والد صاحب دی فیکٹری وچ کم کرن پاروں لوک بائو آکھدے سن۔ جس پاروں اوہناں خان نالوں ہٹا کے بائو دے ناں نوں نال لائی رکھیا کیوں جے اوہناں دا ایہو ناں بچپن توں مشہور سی۔ کجھ لکھاری حضرات وی اوہناں ایسے ناں نال جانندے سن۔ فیر کجھ عرصہ لنگھن مگروں اوہناں نے ویلے دی وگدی دھار ویکھ کے اپنا ناں ''بابو جاوید اقبال'' رکھ لیا۔

''خان نوں بدل کے اوہناں اپنا ناں فیر ''بابو جاوید اقبال'' رکھ لیا اوسے ناں دا شناختی کارڈ بنا لیا۔''(3)

اوہناں دی رہائش ''گلی حکیم، برکت والی، گرجاکھ محلہ انصاریاں گوجرانوالہ''سی۔''(4)

علاقے دی مناسبت پاروں گرجاکھی ناں دے نال لکھنا شروع کر دِتا۔ بابو ہوراں دے دسن موجب اوہناں دے ابا جی داناں حاجی عزیز دین انصاری سی۔ ابا جی ہوریں تن بھراتے دو بھیناں سی جیہڑے اپنے ماں پیو نال ہندوستان دے ضلع گورداسپور دے پنڈ بولے وال وچ رہندے سن۔

بابو ہوریں دسدے سن کہ اوہناں دے والد صاحب دونوں بھراواں نال انڈونیشیا وی گئے کم کاج کر دے تے پیسا کماندے رہے۔ اوہناں نوں دیس دی محبت واپس کھچ لیائی پر باقی دو بھرا اوتھے ای رہے۔ ایس جدائی داڈکھ گرجاکھی ہوراں دیاں کہانیاں وچ کدی دیس تے کدی پردیس دی شکل وچ وکھالی دیندا اے۔

> ''بابو ہوری دسدے سن کہ پاکستان آکے اوہناں دا خاندان کجھ چر حافظ آباد رہیا فیر مجبوریاں کارن چنیوٹ ول رُخ کیتا فیر کجھ چر بعد گوجرانوالہ دے مغربی پاسے اِک پنڈ گرجاکھ وچ اپڑے۔ بابو ہوراں دا خاندان اودوں دا
>
> اوہناں دے خاندانی پچھوکڑ بارے جان کاری توں بعد بابو ہوراں دی وفات بارے گل کریئے تے اوہ 25 فروری 2016ء بروز جمعرات نوں وفات پا گئے سن۔ گرجاکھی ہوری کہندے سن اج کل لوک پڑھن دی کھیچل نہیں کر دے سگوں سنا بوہتا پسند کر دے نیں۔ انج بابو ہوراں دیاں 7 وڈیاں کہانیاں، 8 منی کہانیاں، کجھ بال کہانیاں تے باقی انشائیے ناول، ڈرامے ملدے نیں۔ جیہناں یاراں بیلیاں نے اوہناں دی راہنمائی کیتی تے اوہناں نال ادبی سنگتاں رہیاں اوہناں ماوہ۔ ڈاکٹر انعام الحق جاوید، ڈاکٹر شہباز ملک، غلام مصطفی بسمل، محمد اقبال نجمی، امین خیال، حفیظ احمد، سجاد مرزا، راجہ رسالو، ارشد میر، اثر انصاری، محمد اقبال زخمی، پروفیسر ڈاکٹر ارشد اقبال ارشد ہوراں دے ناں قابلِ ذکر نیں۔''(5)

بابو جاوید ہوراں نوں بہت سارے سوجھواناں نے بطور کہانی کار سراہیا جیہدے وچ اوہناں دی فکری تے فنی پہلونوں مکھ رکھیا اے۔ بابو جاوید گرجھاکھی ہوراں دے قلم دی سیاہی عوامی مسائل نال بھری ہوئی سی جیہدے وچ اوہ دُکھ بھری چیک وی محسوس کیتی جاسکدی اے جیہڑی زور آور سماج دبان دی کوشش کر دا اے۔ لیکن اوہناں نے کوئی رسالہ یا اخبار ضرور لبھیا ہونداسی جیہدے وچ اپنی عوام دی زبان بن کے لکھدے سن جیہڑی سُتے ہوئے سماج نوں جگان لئی چوبھ دا کم کر دی سی۔

جیویں امین خیال ہوری لکھدے نیں:

''روزنامہ نوائے وقت، امروز تے مشرق لاہور وچ چھپے بعض مضموناں تے کہانیاں تے بابو جاوید گرجاکھی داناں پڑھ کے بڑا حیران ہونا کرنا جے ایہہ گرجاکھ وچ اجہیا لکھاری کون جم پیا اے۔ جیہڑا اینیاں تکھیاں گلاں تے گجھیاں چوٹاں کر دا اے۔''(6)

بعض ویلے گل کرن لئی تشبیہ استعارہ تے رمز دا سہارہ لیناضروری ہوندااے جیہدے نال کسے تے نقطہ چینی کیتیاں بناں اصلاح دا پرچار کیتا جا سکدا اے۔ لکھاری انفرادی یا اجتماعی مسئلیاں نوں مختلف واقعات راہیں بیان کردا اے۔ جیہدے پاروں بہت سارے لکھے ہوئے ذاتی تجربات وی عوامی عکاسی دا سبب بن جاندے نیں۔

ایہناں بارے تنویر ظہور ہوری لکھدے نیں:

''دوجیاں خوبیاں دے نال نال اوہناں دیاں کہانیاں وچ اک ایہہ خوبی وی پائی جاندی اے کہ اوہ گل بالواسطہ کرن دی بجائے اکثر بلا واسطہ کردے نیں۔ ایہہ اوہناں دا بہت خوبصورت انداز اے جیہڑا پڑھن والیاں نوں پڑھن دے نال نال بہت کجھ سوچن تے وی مجبور کر دیندا اے۔''(7)

بابو جاوید کول کہانی دی تکنیک دی بجائے موضوع اُتے زیادہ ضور ہوندا اے کیوں جے عوام اپنی آواز تے مسئلے نوں بلند کرنا چاہندی اے انج لگدا اے جیویں بابو ہوراں کول سوچاں داناں مکن والا ہڑھ موجود سی جس نوں اوہ اک فقرے وچ بیان کردے چلے گئے تاں جے عوام تک سوچ تے تجربہ پہنچ سکے تے کوئی دھوکے دے بازار وچ گواچن توں بچ جاوے۔ اوہدا ایہہ رویہ سراہن جوگ ہوندا اے کہ اوہ سدھی سدھی گل کر دا لگا جاندا اں اے جیہدے نال بابو ہوراں دی اک نویں پچھان سامنے آوندی اے۔ ڈاکٹر انعام الحق جاوید ہوریں لکھدے نیں:

''سماجیات تے جنسیات بابو جاوید دے خاص موضوع نیں انداز علامتی طریق کار تمثیلی، اسلوب سدھ پدھرا تے انجام چونکا دین والا ایہہ نیں اوہ خوبیاں جیہناں دی وجہ نال ایہناں دیاں کہانیاں صاف پچھانیاں جاندیاں نیں۔ رام بابو سکینہ توں بعد ادب دا ایہہ دوجا بابو اے جیہنوں میں پوری طراں پڑھیا اے تے جِنے مینوں پوری طراں متاثر کیتا اے۔''(8)

بابو ہوراں ایسے سماج وچ آکھ کھولی جتھے سماجی مسائل توں پس پردہ ہون دے پورے لوازمات موجود سن جیہدے وچ سماجی کڑتناں نوں عوام سامنے لیان دا مطلب اِک انقلاب برپا کرنا سی۔ اوہناں دی لکھت اِک تحریک وانگ سی جس وچ بظاہر کجھ ہور لیکن اندرونی طور تے شدت پسندی دی بجائے علامتی انداز نال اوہناں کراہے پے گئے لوکاں نوں راہ تے لیان دی گل سی۔ انج اوہناں حیاتی وچ مثبت تاثر دار نگ وکھایا۔ حفیظ احمد ہوری اوہناں دیاں منی کہانیاں دے فن نوں انج اگھیڑدے نیں:

''بابو جاوید گرجاکھی ہوراں آل دوالے عذاب تے سلگدے ہوئے سماجی مسئلیاں نوں منی کہانیاں دا رُوپ دے کے حیاتی وچ واپرن والیاں کڑتناں نوں اکھراں دے کلاوے وچ لیا اے۔ گنے منے اکھراں وچ دل دی گل کرنا اوکھا فن اے۔ ایس وچ حیاتی دے کسے اک پہلو دا تاثر ای گھڑیا جا سکدا اے۔ انج اوہناں کوتر سو منی کہانیاں راہیں کوتر سو تاثراتی منظر پیش کیتے نیں کئی کہانیاں دے رنگاں دی کھچ پہلی نظرے جنسی لذتیت ول پریر دی اے پر نیجھ لا کے ویکھئے تے ایہدی تہہ ہیٹھ پیڑاں تے کڑتناں دی اک لہر ویکھی جا سکدی اے۔''(9)

سماج دے ہر پکھ نوں نیڑے توں ویکھن والی نظر ہر دور وچ پیدا ہوندی اے جیہڑی اوس سماج دی دبی ہوئی مظلوم آواز نوں اپنی آواز بنا کے اپنے خیالات تے احساسات دا بانہ پوا کے اِک بلند تے جرات مند آواز دے روپ وچ اوہناں کناں تیک اپڑاندی اے جیہناں دے کناں وچ ہر ویلے عیش پرستی، خود غرضی دے ساز وجدے رہندے نیں۔ انج کجھ ضمیر جاگ پیندے نیں تے ایہہ سلسلہ جاری رہندا اے۔ جیہدے کارن معاشرے وچ توازن پیدا ہوندا اے۔ ایسے سوچ نوں محمد اقبال نجمی ہوریں اپنے اکھراں وچ لکھدے نیں:

''کتاب 'زندہ لاشاں' دیاں کہانیاں اپنے پڑھن والیاں نوں کسے گھنجل وچ نہیں پاندیاں۔ لکھاری نے سادہ لفظاں دے جیہڑے تیر چلائے نیں اوہ سدھے دلاں وچ کھب جاندے نیں۔''(10)

گرجاکھی ہوراں پنجابی ادب دے ہر پکھ نوں پھر ولیا اے۔ نثری ادب وچ اوہناں نے انشائیے، ڈرامے، ناول، منی کہانی، بال کہانی تے وڈیاں کہانیاں علامتی انداز نال وی لکھیاں نیں۔ بابو ہوراں تقریباً 135 وڈیاں کہانیاں تے 512 منی کہانیاں لکھیاں نیں۔ بابو جاوید گرجاکھی دی بھروی کہانی کاری وچ استحصالی طبقے دی عیش پرستی، اکلاپا، خود غرضی، بے حسی، جنسی گھٹن نوں پورا کرن لئی گھنائونے طریقہ کار، مظلوم نال دھروہ، سیاسی غلط پالسیاں، جذبہ حب الوطنی، رشوت نوں جرمانے دا ناں دین والے لالچی لوک جیہناں دے گوشت پوست غریباں دے خون پی کے بنے ہوندے نیں، ورگے سرناویں شامل نیں۔

اوہناں نے اپنے 34 سالا لکھن دے سلسلے وچ اجیہے موضوعات ول وی دھیان دوایا اے۔ جیہناں ولوں اسیں منہ موڑ کے لنگھ جانے آں۔ لیکن گرجاکھی ہوری پکے پیریں کھلو کے اوس تلخ حقیقت دا سامنا کرن دا درس دیندے نیں۔ اوہ حیاتی گزارن لئی پڑھن ہاراں نوں عملی قدم چکن ول پریردے وکھالی دیندے نیں۔ اوہناں کول کوتر سو موضوعات نوں بیان کرن دے کوتر سو ڈھنگ وکھالی دیندے نیں۔ گرجاکھی ہوری سماجی ناانصافیاں، دھوکے بازیاں، پچھڑے تے پِسے ہوئے لوکاں دیاں اوکڑاں نوں بے باکی نال بیان کرن داول جانندے نیں جیہدے وچ سماج سدھار دا مہاندرا نظر آوندا اے۔ اوہ اوکھت توں منہ موڑن دی تھاں اوہدا سامنا کرن داول سکھاندے نیں۔ جھوٹی بناوٹی دنیا نوں ختم کرن ول پریردے نیں۔ ایہدے لئی اوہ بالواسطہ نہیں سگوں بلاواسطہ گل کردے نیں۔ مافوق الفطرت ماحول پیدا کرن دی بجائے حقیقت دے کردار ورتدے نیں۔ جناں پریاں، دیواں دے علاوہ جاگدے معاشرے دیاں برائیاں ول دھیان دیندے نیں۔ گرجاکھی ہوراں دیاں کہانیاں دا چھوتا پن تے انوکھا پن اوہناں دا اختصار اے۔ اوہناں اپنیاں کہانیاں وچ کدھرے کدھرے پلاٹ تے تکنیک دا خیال کیتیاں بناں صرف خیال تے سماجی مسئلے نوں جذبات تے احساسات دی رو نال بیان کرن دا جتن کیتا اے۔ ایس پاروں بابو ہوراں دی کہانیاں نوں کسے وی ادب دے ساہنویں رکھیا جاسکدا اے۔

اوہ سمجھدے کہ ایس افراتفری دے دور وچ کسے کول لمیاں جوڑیاں گنجل دار گلاں سمجھن تے سنن دا ویلا نہیں ایس لئی اونی گل کیتی جاوے جِنی کوئی سنن تے سمجھن لئی حوصلہ رکھدا ہووے۔ گرجاکھی ہوراں نوں منی کہانی دے کھیتر وچ سب توں نکی کہانی لکھن دا اعزاز وی حاصل اے۔ اوہناں دی نکی کہانی دو توں تِن لفظاں دی وی ملدی اے تے گھٹ توں گھٹ اِک دو سطراں دی وی اے۔

''خونی'' ایہہ وی اِک سیاسی افراتفری دی کہانی اے۔ بظاہر اِک خونی سپ دی کہانی اے پر گرجاکھی ہوراں دی آس پاس کھلرے سیاسی منظر نامہ تے اِک بھروی جھات اے تے سپ مداری، سوگ شکار ہون والے جنور سب علامتاں نیں۔ اوہناں دی ایہہ کہانی اپنے اندر بھرپور تاثر رکھدی اے تے سچی کہانی نہیں بلکہ پڈی پر اصل سچ نوں سامنے ضرور لیاندی اے۔ ایتھے سچی مچی سیاسی مداری کرن والیاں دا ڈھڈ کدوں بھردا اے اوہ کسے نہ کسے شکار دی تلاش وچ رہندے نیں۔ سپیرے دا

اپنے سپ وڈھ کے کھا جانا ایسے گل دی دلیل اے کہ کدی کدی بادشاہ وی پیادے مروا کے اپنی زندگی خریدا اے تے جیویں پسی ہوئی عوام بادشاہ دے پیراں تھلے ہور مدھولی جاندی اے فیر سیاسی دکاناں والے دیاں اکو طرحاں دیاں شیواں جیہناں وچ کوئی نواں پن نہیں لوگ اُکتا جاندے نیں۔ جیویں

''اکو ای قسم دی مداری ویکھ ویکھ کے لوگ اُک گئے سن تے اکے ہوئے لوگ کجھ نہیں مدیندے دینا اِک پاسے رہیا اوہ مداری ویکھنا وی گوارا نہیں کر دے۔''(11)

انج مداری تے سپ دی بپتا پڑھ کے لگدا اے جیویں کسے بادشاہ تے اوہدے وزیر دی داستان پڑھ رہے ہوئے کہ ویلے بدلن تے وزیر وی بادشاہ نوں مار سُٹدے نیں۔

''ونڈ'' ایس کہانی دے دو مطلب سامنے آوندے نیں۔ اِک تے وسیب دیاں قدراں جیہناں وچ وارث شاہ بقول (بھرا بھرا دیاں بانہواں) نوں مکھ رکھیا گیا اے کہ اکٹھ وچ برکت اے دوجے پاسے ملکی حالات تے وی چانن پایا اے کہ شر پسند عناصر ملک وچ خانہ جنگی ویکھ کے ملک نوں توڑ دین دا پورا زور لا دیندے نیں پر حب الوطنی دے جذبے نال اوہناں دے ارادیاں نوں پسپا کر دے نیں۔

''پئی کسے گھر دیاں بہتیاں ونڈ اں کر دتیاں جان تے اوہ گھر نہیں رہندا۔ جانوراں دے کھڈے بن جاندا اے، جتھے نہ تے تازہ واء ای آوندی تے نہ ای لو۔''(12)

سماج دا اپنے ملک دی حفاظت لئی کردار بارے ایہ علامتی کہانی بڑی بھرویں کہانی اے۔

''مداری'' ایہدے وچ مداری توں مراد کجھ کر کے وکھان والا اے ایتھے مداریاں نوں علامت بنا کے ساڈے سیاسی منظر نامے تے اِک جھات پائی گئی اے تے سب اپنے اپنے بازار دکانداریاں لا کے بیٹھے نیں پر وچوں سارے اِکو جیہے نیں صرف اپنے آپ ول ویکھدے نیں عوام اوہناں لئی ترقی دی پوڑھی دے سوا کجھ نہیں۔

بس ڈگڈگی و جاندار ولا پائی تے جھوٹھیاں لاریاں نال ویکھن والیاں دا دِل پرچائی جاندے نیں۔ اپنے مطلب لئی لوکاں نوں استعمال کر دے نیں تے اِک بھیڑ چال چل کے لوکاں دے جذبات احساسات نال کھیڈ دے نیں۔ تھوڑے لفظاں وچ وڈی گل کرن دا ول گرجاکھی ہوراں کول اگھڑ واں وکھالی دیندا اے۔ ایس پاروں اوہ اپنی مثال آپ نیں تے اجوکے دور وچ جگت پدھر اُتے کہانی کھیتر وچ ایہہ ای لہر پر چلت اے۔

اوہناں دیاں کہانیاں بارے ایہ وی کہا جا سکدا اے کہ جیویں انسان ٹر داٹر دا ٹھیڈا کھا جاوے تے نکے جیہے پتھر دی چوبھ نال ہل کے رہ جائے۔ اوسے طرح سماج وچ ہون والی بے ہنگمی توں اثر انداز ہون والے انسان دی پیڑ نوں کناچِر محسوس کر دے رہندے تے اخیر اوہنوں جذبات تے احساسات دی بھٹی چوں لنگھا کے کاغذ تے امر کر دیندے نیں۔

گرجاکھی ہوراں دیاں کہانیاں اوہ نکیاں نکیاں چوبھاں تے طنز نیں۔ جیہناں دی پیڑ صدیاں تیک محسوس ہوندی رہوے گی نالے اوہناں دیاں ایہ چوبھاں ہر آن والے منفی سماج نوں محسوس ہوندیاں رہن گئیاں۔ گرجاکھی ہوراں دی لکھی کہانی ''ننگا'' اِک حقیقت جیہڑی سانوں کدی دِسدی نہیں۔

''لوکاں دیاں جُتیاں پالش کرن والا دساں باراں سالاں دا منڈا آپ پیروں ننگا سی۔''(13)

ایہہ سوچ بڑی دُور لے جاندی اے کہ خورے اوس منڈے نوں اونی مزدوری نہیں ملدی، خورے جُتی مہنگی بڑی اے؟ خورے اوس تے ذمہ داریاں نیں جس پاروں اوہ خرید نہیں سکدا یا فیر سماج دی بے حسی اے جیہڑے اوس دا احساس نہیں کر دے۔ انج ایہہ کہانی صرف ننگے پیر ای نہیں بلکہ ہر طرحاں دے سماجی سوچ دے ننگ نوں واضح کر دی اے۔

''بکواس'' کہانی وچ گرجاکھی ہوریں اپنی زبان بارے دسدے نیں کہ لوگ ماردری زبان نوں ایہہ پیار دے رہے نیں تے لوکاں دے رویے وچ پنجابی بولن والیاں نوں بکواس ای کہندے نیں۔ پر اسیں لوک اوہناں دی بکواس سُن کے چُپ کر جانے آں کیوں جے ماں بولی نال پیار جو نہ ہویا۔

''میں تجھ سے کون سی زبان میں پوچھ رہی ہوں مگر توں پنجابی میں بکواس کیے جا رہا ہے۔''(14)

ایس توں گل منتر دی اے کہ اوہ معیاری کہانی نوں بیانن داڈھنگ وی جان دے سن۔ گرجاکھی ہوری کیوں جے پنجابی زبان نال انتاں دی محبت کر دے سن، ایس پاروں اوہناں دیاں کہانیاں وچ ماں بولی نال محبت دے تاثرات وی ملدے نیں۔ اوہناں دے مطابق ماں بولی نوں فروغ نہ ملناوی استحصالی طبقے دی وجہ اے جیہنے ہنیر پایا ہویا اے۔ گرجاکھی ہوراں نے مسائل تے ظلم توں سانوں روشناس کرایا اے نالے سماج وچ موجود گھٹیا حرکتاں کرن والے درندیاں دا مقابلہ کرن تے مثبت رویے اختیار کرن دا ول سکھایا اے۔ گرجاکھی ہوراں دیاں کہانیاں وچ دھرو پاروں زخمی روحاں دیاں خموش چیکاں وی کنیں پیندیاں نیں جیہڑیاں سُتے ضمیر نوں جنجھوڑن لئی کافی نیں۔

اوہناں دیاں کہانیاں دا اسلوب تے انجام چونکا دین والا تے مسلسل پڑھن دی چیٹک لان والا نظریں پیندا اے۔ اوہ انسانی قدراں دے ترجمان بن کے چنگی سوچ، درست مشاہدے، بلند نظر، عالمی فکر تے اُچی اُڈاری دا پتہ دیندے نظریں پیندے نیں۔ اوہناں دیاں کہانیاں ملکی سیاست دے نال نال عالمی پدھر دے مسئلیاں بارے وی جانکاری دیندیاں نیں۔ جیہڑیاں کہ علامت دے پردے وچ اُلیکیاں گئیاں نیں۔ اوہناں دی نظر سماجی، سیاسی، مذہبی طبقے دی ہر کمی ول گوڑھی جاپدی اے۔ جیہنوں ختم کرن لئی اوہ دھڑلے نال سچ بولدے نیں۔ جیہناں پریشنیاں توں اسیں اکھاں میٹ لینے آں گرجاکھی ہوری اوہناں دا حل دسدے ہوئے وکھالی دیندے نیں۔ حیاتی دے لیہا چڑھانوں عام فہم ڈھنگ نال پیش کر دے نیں۔ ایس پاروں اوہناں دا قلم نہ رکدا اے تے نہ ای جوٹھ بولدا اے۔

بابو ہوراں دیاں کہانیاں وچ کجھ موضوعات نوں بار بار بیان کیتا گیا اے مثال دے طور تے جنسی گھٹن، حکومتی غلط پالسیاں، امیر طبقے دا مسلسل منفی رویہ، کدھرے عورت مظلوم تے کدھرے ظالم، ایس پاروں بابو ہوراں دے شروع دے کجھ کہانی پراگے فنی تکنیک توں وانجھے جاپدے نیں کدھرے پلاٹ وچ کوئی گھاٹ تے کدھرے کہانی دے اُتار چڑھاو وچ کمی پاروں اکو جیہے سر ناویاں بار بار بیان کرن نال بے رنگی جیہی نظریں پیندی اے پر اوہ اوس اُتے وی قابو پان قاری نوں نال نال رکھدے نیں۔ اوہناں دی کہانی **''روٹی''** اِک ہور علامتی کہانی اے جہیدی علامت نگاری سراہن یوگ اے۔ آخری فقرے ساری گل دا نتارا کر دیندے نیں۔ جویں:

''میں اپنی ریجھ نال روٹی پکانی آں تے میرا کجھ لگدا کدی کدی روٹی باہروں کھا آوندا اے، توں تے فیر چنگی رہنی ایں۔۔۔ میرا بندا تے باہروں روٹی لے کے آوندا اے تے فیر میرے سامنے ای اوہ روٹی کھان بہہ جاندا اے۔''(15)

ایس گجھی رمز وچ ہوس پرست لوکاں دی سوچ لکی اے تے روٹی دی تھاں جے عورت لفظ ورت لیا جاوے تے گل سمجھن وچ بوہتی سوکھ ہو جاندی اے۔ گرجاکھی ہوراں سماج دے اِک فحش پہلونوں اَکھراں وچ لُکا چھپا کے بیانیا اے جیہڑا اوہناں دے فن دا منہ بولدا ثبوت اے۔ ایس منی کہانی وچ تن سوچاں نیں، اِک تے ہوس پرست مرد دا بیوی نوں چھڈ کے دوجیاں عورتاں کول جانا، دُوجا اِک بیوی دا اپنے خاوند نوں ازدواجی معاملے وچ بھکھار کھنا جیہدے پاروں خاوند دا باہروں اپنی بھکھ مٹانا، تریجا بیوی دا ازدواجی معاملے وچ بھکھار کھناتے فیر خاوند دا اوس کولوں بدلہ لین لئی اوہدے سامنے غیر عورت نال ازدواجی بھکھ پوری کرنا۔ انج اِک تیر نال تِن شکار کرن دی خیال آفرینی بابو ہوراں کول بھرویں لبھدی اے۔

بابو ہوراں کول لکھن نالوں محسوس کرن دی حِسّ بوہتی نکھری اے۔ انج لگدا اے جیویں اوہناں جذبات دی کیفیت دے اظہار لئی کفایت لفظی توں کم لیا اے۔ جہیدے نال کردار دا اظہار پھکا پے جاندا اے۔ جیویں کیل تے ہتھوڑی دی سٹ وجدی ضرور اے لیکن اوہ سٹ کیل نوں کند وچ نہیں جان دیندی سگوں ڈنگا کر کے توڑ دیندی اے پر اوہ جیویں دیوار تے اپنا نشان چھڈ دی اے اوسے طرحاں کہانی پڑھن والے دے دل تے دماغ اُتے اِک ڈونگھا اثر چھڈ جاندی اے۔

انج خیال دی اُساری پاروں اوہ پنجابی کہانی وچ ہمیشہ اِک چمکدار ستارے وانگ رہن گے۔ اپنے آل دوال دے سماج دے کرب نوں الیکن وچ تے معاشرتی ناہمواریاں نوں سوہنے ڈھنگ نال طنز دا نشانہ بنان وچ اوہ اپنی مثال آپ نیں۔ کیوں جے اوہ آپ وی اِک ناہموار سماج دا حصہ رہے نیں۔ مجموعی پکھوں ویکھیا جاوے تے بابو جاوید گرجاکھی پنجابی کہانی دی روایت نال صرف مضبوط نہیں سگوں اپنے سماج وچ ہون والیاں تبدیلیاں اتے وی بھرویں نظر رکھدے سن۔ پنجابی کہانی کاری تکنیکی حوالیاں نال کسے توں پچھے نہیں۔ اوہناں دوجیاں سمکالی زباناں وچ موجود کہانیاں لئی ورتی زبان والیاں تکنیکاں وی ورتیاں نیں۔

مکدی گل ایہہ وے کہ بابو جاوید گرجاکھی اپنے انداز دے انوکھے تے اچھوتے کہانی کار نیں جیہڑے سماج نال جڑے اوس خیال نوں بیان کرن دا ڈھنگ جان دے سن جیہنوں عام لوکائی ویکھن توں وی وانجھی اے۔ اوہناں دا ایہہ تاثر اوہناں دیاں تکنیکی گھاٹاں تے پردہ پا دیندا اے۔ کیوں جے خیال اپنی اصل حالت تے زبان وچ بیان ہووے تے ہر دِل و دماغ تے اثر چھڈ جاندا اے جد کہ بناوٹی انداز اوس خیال نوں ختم کر دیندا اے۔ ایسے پاروں گرجاکھی ہوری پنجابی کہانی وچ سنگِ میل دی حیثیت رکھدے نیں۔ دنیا توں کوچ کر جان دے باوجود اوہ لوکاں دے دِلاں وچ زندہ رہن گے کیوں جے لوکائی دا درد سمجھن والا ہمیشہ زندہ جاوید رہندا اے۔

بابو جاوید گرجاکھی دیاں چھپیاں پنجابی کتاباں وچ بوکاٹا، کہانیاں، پ، 1981ء، زندہ تصویراں، کہانیاں، 1983، زندہ لاشاں، کہانیاں، 1985ء، ساڈی وستی، کہانیاں ، 1989ء، ناقابلِ اشاعت، کہانیاں، 1991ء، سوہنی وستی، کہانیاں، 1995ء، اپنی وستی، ناول، 1995ء، ادھی رات دُپہر، منی کہانیاں ، 1995ء، سانجھی بیڑی، ڈرامے، 1995ء، چٹاکاں، منی انشائیے، 1997ء، سو دا نوٹ، منی کہانیاں، 1999ء، اگ وچ کلی، منی کہانیاں، 2003ء، بابا جی، انشائیے، 2003ء، اگ دی کہانی، منی کہانیاں، 2005ء، امی جی، کہانیاں، 2006ء، اُڈ گیا پنچھی، منی کہانیاں، 2009ء، اوہ کون سی؟، منی کہانیاں، 2011ء، ڈاہڈھیاں سٹاں، ناول، 2013ء، چاہ وچ مکھی، منی کہانیاں، 2014ء، دنیا پیسے دی، منی کہانیاں، 2015ء، بائو جی، کہانیاں، 2015ء آندیاں نیں۔

بال ادب تے دُوجیاں کتاباں وچ ست ڈرامے، ڈرامے، 1988ء، رُلدے ہیرے، ناول، 1990ء، ہریاں مرچاں، مخولیا کہانیاں، 1990ء، کالیاں مرچاں، انشائیے، 1991ء، ہیرے موتی، بال کہانیاں، 1995ء، لُکن میٹی، بال کہانیاں، 1999ء، اِک سی بلّے، بال کہانیاں، 2000ء، اِک سی پنچھی، بال کہانیاں،

2002ء، ست الاہھے، منی انشائیے، ڈرامے، 2005ء، سویرے سویرے، کٹھیاں مٹھیاں لکھتاں، 2010ء، اِک سی بلی، کہانیاں، 2012ء، اِک سی جھلی، ناول ،2014ء آندیاں نیں۔

اُردو کتاباں وچ زخمی گلاب، افسانے، 1981ء پست بلندی، ڈرامے گہری چوٹ، 197ء ہمیں بھی جینے دو، ناول آندے نیں۔

References

1. Raqam naal gal baat
2. Arshad Iqbal Arshad, Doctor. Likhari (Lahore: idara Punjabi likharian jia musa shahdra, mahnama rasala, May 2014) pg 22
3. Babu Javed Garjakhi. sawairy sawairy (Lahore: idara Punjabi likharian jia musa shahdra, mahnama rasala, May 2010) pg 75
4. NIC Card,
5. Raqam naal gal baat
6. Babu Javed Garjakhi. Bo Kata (Gujranwala: Punjabi Adbi Markaz, 1981) Flap back
7. Babu Javed Garjakhi. Zinda Tasveran (Lahore: Punj Nad Academy, Do Moria Pull, 1983) Flap back
8. Babu Javed Garjakhi. Zinda Lashan (Gujranwala: Firogh Adab Academy, 1985) Flap back
9. Babu Javed Garjakhi. Adhi Raat Dupehar (Gujranwala: Firogh Adab Academy, 1995) Flap back
10. Babu Javed Garjakhi. Zinda Lashan (Gujranwala: Firogh Adab Academy, 1985) Flap cover
11. Babu Javed Garjakhi. Zinda Tasveran (Lahore: Punj Nad Academy, Do Moria Pull, 1983) pg 104
12. Babu Javed Garjakhi. Adhi Raat Dupehar (Mini Khanian) (Gujranwala: Firogh Adab Academy, 1995) pg 24
13. Babu Javed Garjakhi. Adhi Raat Dupehar (Mini Khanian) (Gujranwala: Firogh Adab Academy, 1995) pg 45
14. Babu Javed Garjakhi. Ud Gaya Panchi (Mini Khanian) (Lahore: idara Punjabi likharian jia musa shahdra, 2009) pg 64

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 8, Jan.-Dec. 2024, P.15-19
Ghulam Mustafa

چھتنار
تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی
زبان وادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی
لاہور (پاکستان)
8ء مسلسل شمارہ 2024 جنوری۔دسمبر
غلام مصطفیٰ

پنجابی کلاسیکل قصیاں وچ ہیروئناں دا کردار

The role of heroines in Punjabi classical Tales

Tales have great importance in Punjabi language and literature. These Tales encompass the entire culture of Punjab. The society is connected with the Rahtal and Punjabi language. The stories created in Punjab are famous all over the world. Like Heer Ranjha, Mirza Sahiban, Sasi Pannu, Sohni Mahinwal, Saiful Mulk and Ahsan Al-Qasas, etc. The heroines of these Tales hold a special place. Just as every story is different from the other, so is every heroine. The role of each heroine is prominent in the entire tales. This article presents a research and critical review of the heroines of the tales. Through which the characters of these heroines are revealed.

اللہ پاک نے جدوں دھرتی بنائی تاں ایتھے رہن لئی سب توں پہلاں باباآدمؑ نوں گلیا، اوہناں دا جوڑا پورا کرن لئی اماں حوّانوں گھل دتا۔ انج ای ہر شئے دے جوڑے بنا کے بھیجے۔ جیویں چرند، پرند، حیوانات وغیرہ۔ قصہ الیکن والے وی ایس حیاتی دا حصہ نیں تے کردار وی ساڈے سماج وچوں نیں۔ کئی قصے اجیہے نیں جیہڑے اک توں ودھ لکھاریاں نے لکھے نیں۔ کہانی بھاویں سب دی رلدی ملدی اے پر کئی تھانواں تے شعراں دا بھرواں فرق وکھالی دیندا اے۔ ساڈے وسیب وچ ہمیشہ توں عورت دا اُچا مقام رہیا اے۔ انج ای ساڈے مذہب نے ایس نوں دنیا دے سارے مذہباں نالوں وکھ مقام دتا اے۔ قصہ کاری ول تے جھاتی پایئے تے انج جاپدا اے ہیرو دے کردار نالوں اہم تے سر کڈھواں کردار ہیروئن دا اے۔ پروفیسر ڈاکٹر سعید خاور بھٹاہوریں اپنی کتاب ''سنجاپ'' وچ لکھدے نیں:

> ''پنجابی دیاں سر کڈھویاں داستاناں ہیر رانجھا، سسی پنوں، سوہنی مہینوال، تے مرزا صاحباں سینکڑے شاعراں نے لکھیاں ہن۔ ہر شاعر دی شعری کلا تے گن نویکلے ہن، جیہڑے اوہنوں دوئے شاعراں توں وکھرا وندے ہن، پر ایہناں داستاناں دا سانجھا نکتہ انسانی آزادی ای اے۔''(۱)

پنجابی ادب دے ایہہ قصے اپنی تھاں تے مقام رکھن دے نال نال دکھانت نوں وی ظاہر کردے نیں۔ ایس سماج وچ بھانویں ناری دی بہوں عزت اے پر ایہناں قصیاں راہیں اوہنوں دبا کے رکھن دی کوشش کیتی گئی اے۔ اوہنوں اپنی مرضی کرن دا کوئی حق نہیں۔ جیویں ''ہیر'' دا کردار پورے قصے وچ اپنی آب وتاب نال

وکھالی دینداااے ''ہیر'' اوس ویلے دی ماڈرن کڑی اے جیہنے اپنی ہمت وکھائی سی پئی اپنے عاشق نوں اپنے گھرای چاکرر کھ لیا سی۔ اوہدے وچ اپنی ہمت کیویں آئی، اوہ اپنی بہادر کیویں بنی، اوہ قصے دے آخیر تائیں اپنے پیار نوں پالین دے جتن کردی وکھالی دیندی اے۔ ایہو وجہ اے پئی اوہدی تھاں ایس قصے دا ہیرو ''رانجھا'' ہیر دی تھاں گھٹ بہادر وکھالی دیندا۔ اوہ اوس نوں کئی تھانواں اُتے ہلا شیری دیندی اے تے اخیر زہر کھا کے اپنا خاتمہ کر کے امر ہون جاندی اے۔ شریف کنجاہی ہوریں ''جھاتیاں'' وچ لکھدے نیں:

> ''ہیر نری ہند مار تے ان جھک نہیں۔ اپنی گل نوں خوب سمجھدی اے تے گاٹ پگان دی اوس نوں جاچ اے۔ لڈن وچ تے رانجھے وچ جتھے فرق کرنا جاندی اے اوتھے ماں پیو نال وی اوس دا رویہ اک نہیں۔ اوہ ماں نوں تے نس جان داڈر اوادے سکدی اے پر باپ نوں نہیں۔۔۔''(۲)

محمد شریف صابر ہوراں دی مرتب کیتی ''ہیر وارث شاہ'' وچوں ونگی ویکھو:

> ہیر جاء کے آکھدی بابلا وے تیرے ناؤں توں گھول گھمائیاں میں
> جس اپنے راج تے حکم اندر وچ ساندلے بار کھڈائیاں میں
> لاساں پٹ دیاں پاء کے باغ کالے پینگاں شوق دے نال پینگھائیاں میں
> میری جان بابل جیویں دھول راجہ ماہی مہیں دا ڈھونڈ لیائیاں میں(۳)

سانوں صاف وکھالی دینداا ے پئی ایہہ ''ہیر'' کردار پاروں کنی دلیر سی جیہڑی اپنے پیونوں اپنے پیار بارے دس دی اے۔ ''صاحباں'' دی کہانی ہیر نالوں اڈ وکھالی دیندی۔ صاحباں تے مرزے دا عشق ٹیسی اُتے اپڑن دے نال ای ہیر دی طرح صاحباں داوی ویاہ متھیا جاندا تے دوجے پاسے مرزے داوی ویاہ ہون لگدا اے پر ایہہ جوڑا بھجن وچ کامیاب ہو جاندا اے۔ اپنی عزت بچان کارن سیال تے چڑھ جدوں ایہناں تیکر اپڑن والے ہوندے نیں، مرزے نوں اوہدی بہادری دا گھمنڈ، تھکاوٹ پاروں نیند، ٹُٹے تیر تے کجھ صاحباں نوں اوہدے بھراواں داخیال، ایہناں دے نہ ملن دی وجہ بن جاندا اے۔ پروفیسر سمیع اللہ قریشی ہوراں اپنی لکھت ''لیکھے جوکھے'' وچ صاحباں دی کہانی بیان کردیاں دسیا اے:

> ''صاحباں نے ایہہ وچار کے جو مرزا جاگ پیا تے ایہہ تاں میرے سارے ویراں نوں لوے گا۔ مرزے دا ترکش جنڈ دی ٹیسی اپر چاسٹیا۔ اینے وچ تیر ادی وا چھڑ جدوں مرزے دے آسے پاسے شوکدی لتھی تاں اوس ہتھ ترکش ول ماریا پر اوتھے کجھ وی نہیں سی۔ ترکش تاں صاحباں جنڈ دی ٹیسی اپر سٹ گتھیا ہائی تدوں اوس آکھیا: صاحباں میرے نال دھروچا کیتوئی۔ سیالاں دے تیر مرزے نوں آکے لگے تاں اوہ ڈھے پیا۔''(۴)

جنیاں وی پنجابی لوک داستاناں نیں، ایہناں وچ صاحباں دا کردار سب توں وکھرا اے کیویں جے جیویں صاحباں اُدھلن دے باوجود وی کہانی دا رُخ موڑ دیندی اے۔ ایس بارے حسین شاد ہوریں اپنی کتاب ''پورنے'' وچ لکھدے نیں:

> ''لوک کہانیاں دی کسے ہیروئن دا پاتر اینا رولے والا نہیں جناں صاحباں دا اے پنجاب دے اک حدوں ودھ قصے دی ہیروئن ہو کے وی صاحباں کسے وی نظر وچ زنانی دی بے وفائی دی نشانی اے۔ کوئی قصے دیاں ورتیاں وچ

تھوڑی بہت تبدیلی کر کے صاحباں دی وکالت کرن دی کوشش کر دااے تے کوئی صاحباں نوں مکھ رکھ کے ایس خیال نوں پلے بنھی بیٹھااے پئی زنانی تے مکر، اکو شئے دے دو پکھ نیں۔ایہہ سارے پواڑے ایس لئی پئے اساں صاحباں دے پاتر وچ کدی اوہ شئے لبھن دی واہ نہیں لائی جیہنوں کسے پاتر دی کنجی آکھیا جاندا اے۔"(۵)

صاحباں دے کردار دی ونگی ویکھو:

اُچا بول نہ ماہنیا چاچا دھیرا تھی
عرض منی ناں رب دے، لگدی آں تیری دھی
ماہنی مینوں مار سن تینوں ڈِھیسی کیہ
راوی سانوں جان دے، چاچا ورھیاں جی(۶)

"سسی" اجیہا سوانی کردار اے، جیہدے دنیا تے آون توں پہلاں ای اوس دا باپ اوس نال نفرت دا اظہار کر دااے۔اوہدا باپ اوہنوں جمدی نوں صندق وچ پا کے روڑھ دیندا اے۔اوہ اک دھوبی دے گھر جوان ہوندی اے تے اوہدے حسن دے چرچے وی تھاں تھاں تے ہون لگ پیندے نیں۔ سسی تے پنوں وچکار عشق دی اوہ داستان اے جیہڑی سسی دے تھل وچ رولدیاں مرن تے مک جاندی اے:

سسی کیہا بلا مصور، شابش ویر بھراؤ
جس صورت دی مورت کیتی، مینوں آکھ سناؤ
کہڑا شہر، کون شہزادہ، تھاں مکان بتاؤ
ہاشم پھیر سسی ہتھ جوڑے، ٹھیک پتا دس جاؤ(۷)

"قصہ یوسف زلیخا" پنجابی قصہ کاری وچ شہکار قصہ سمجھیا جاندا اے۔ایہہ قصہ قرآن پاک دی سورہ یوسفؑ وچوں لیا گیا اے۔پنجابی شاعراں ایس نوں اڈواڈر نگاں نال بیان کیتا اے۔ایس قصے دی ہیروئن "زلیخا" جدوں پہلی وار حضرت یوسفؑ نوں ویکھیا تاں اوہناں دے حسن تے فدا ہو گئی۔ حضرت یوسفؑ اللہ دے نبی تے نیک بندے ہوون پاروں اوہدی چال وچ نہیں آوندے۔ قصے دے اخیر اُتے جا کے دوہاں دا ملن ہوندا اے:

تیجی واری کہے زلیخاؑ عرض رہی اک بھاری
مونہہ لکار نہیں ہن یوسفؑ اوہ بھی سن لے ساری
کرتوں عقد نکاح اساتھیں ہن نہ تاب جدائی
یوسفؑ چپ پیغام اڈیکے کہے جواب نہ کائی(۸)

سیف الملوک تے بدیع الجمال خیالی قصہ اے۔ میاں محمد بخشؒ ہوراں دا قصہ سیف الملوک بہتا مشہور اے۔ایس توں اڈ لطف علی بہاول پوری ہوراں "سیفل نامہ" دے سرناویں ہیٹھ قلم بند کیتا اے۔ایس قصے دا ہیرو "سیف الملوک" تے ہیروئن پری "بدیع الجمال" اے۔ سیف الملوک پری نوں حاصل کرن لئی کئی طرح دیاں مشکلاں برداشت کر دااے۔ میاں صاحب دے لکھے قصے وچ کہانی دے نال نال شعراں دے اوہلے بے شمار فکری تے فنی خوبیاں وکھالی دیندیاں نیں۔ایس

قصے دی ہیر وئن نوں حاصل کرن لئی شہزادہ سیف الملوک جان دی بازی لا کہ اخیر اوہدے تائیں اپڑ جاندا اے ایس داستان وچوں بدیع الجمال دے کردار دی ونگی ویکھو:

شاہزادے ول ویکھ نہ سکی مڑ ڈیرے نوں چلی
تابش کھا حسن دی نٹھی جھال نہ کئیوں جھلی
جا اگیرے ملکہ تائیں کہیا بدیع جمالے
مینوں بھی اوہ مورت کیویں سیف الملوک وسالے(۹)

''سوہنی مہینوال'' قصہ دکھانت نال بھریا ہویا اے۔ ایہہ وی اجہی عشقیہ داستان اے جیہڑی باقی دیاں کجھ داستاناں وانگ ہیر وتے ہیر وئن دی موت تے جا مکدی اے۔ سوہنی اپنے عزت بیگ عرف مہینوال نوں گھڑے تے تر کے چناں پار کر دی اے تے اوس نوں ملن جاندی اے۔ مہینوال اوہنوں مچھلی بھن کے کھواندا اے۔ اک دیہاڑ مچھلی نہ ملن تے اپنے پٹ دا گوشت بھن کے کھوا دیندا اے۔ سوہنی دے گھڑے وچ نان چھید کر دیندی اے تے اوہدی سوہنی ڈب جاندی تے اوہنوں ڈب دیاں ویکھ کے مہیوال وی چھال مار دیندا اے تے اوہدے مگر موت نوں گلے لا لیندا اے۔ ''سانجھ وچار'' ایس کردار بارے انج دس پائی گئی اے:

''سوہنی بے دردی ماپیاں نے سوہنی نوں کدے ہور ویاہ دتا' پر سوہنی نوں وی عاشقاں دی گڑھتی ملی سی' اوس نے اپنے سجن نال پیار نبھایا۔''(۱۰)

سوہنی دے کردار دی ونگی ویکھو:

کوک پکار سوہنی دی سن کے مہینوال پچھاتی
دسدا سول برا نیں سوہنی روڑھ کھڑی اج راتی
ہون شہید عشق دی اپنے آپ لہو بہہ نہاتی
ہاشم ساتھ سجن دا کریئے خوب ایہو کر جاتی(۱۱)

کلاسیکل شاعراں دی کمال مہارت قصے نوں بیانن داڈھنگ ایناں من کھچواں اے پئی پڑھن والا پوری کہانی نوں سمجھ جاندا اے تے ہر قصہ اوہدی ہیر وئن پاروں سر کڈھواں وکھالی دیندا اے۔ بھانویں شاعری دی بات مجازی تے رمز حقانی اے ،ایس دے باوجود قصہ اپنی تھاں چلدا، کردار اپنی اپنی تھاں ٹردے پھردے تے آوندے جاندے وکھالی دیندے نیں۔ ایہناں کرداراں وچ قصیاں دیاں ہیر وئناں دا سوہپن، معصومیت، چالاکی، چرب زبانی، خوش اخلاقی، مجبوری، عشق دی اخیر، مخلصی، تے ہور بہوں کجھ داستاناں دے شعراں راہیں وکھیا جا سکدا اے۔ ہر شاعر نے اپنی ہیر وئن کردار دا مہاندرہ تے نک نقشہ دوجے نالوں نویکلا بنایا اے۔ ایہہ کردار اینے مشہور نیں پئی ساڈے پنجابی وسیب داہر نکا وڈا ایہناں توں جانوں وکھالی دیندا اے۔

References

1. Sanjab, Saeed Bhutta, Lahore: Pakistan Punjabi Adbi Board, August 2023, Page No.30
2. Jhatiyan,Shreef Kunjahi, Lahore: Aziz Book Dipo, January 1994, Page No. 63
3. Heer Waris Shah, compiled by, Muhammad Shreef Sabir, Lahore Progressive books, September 2006, Page No.37
4. Lekhay Jokhay, Prof, Sami ullah Quraishi, Islamabad: Academy Adabiyat Pakistan, June 2006, Page no.49,50
5. Pornay, Hussain Shahid, Lahore: Aziz Publishers, 1991, Page No. 100,101
6. Qissa Sahaba, Hafiz Barkhodar, Compiled by, Mushtaq Sofi, Saeed Bhutta, Lahore: Pakistan Punjabi Adbi Board, 2015, Page No.121
7. Sassi Punnu, Syed Hashim Shah, Compiled by, Mumtaz Ahmad Hashmi nabira Hazrat Hashim Shah, Lahore: 2008, Page No. 40
8. Ahsan ul Qasas, Molvi Ghulam Rasool Alampuri, Compiled by, Muhammad Sadique, Muhammad Rafque, Lahore: Muhammad Din And Suns Publishers, Page No. 251
9. Saif ul Malook, Mian Muhammad Bakhsh, Compiled by, Dr Faqeer Muhammad Faqeer, Lahore: Alfaisal Nashran wo Tajraan Kutab, November 2000, Page No. 297
10. Sanj wchar, Compiled by, Saeed Bhutta, mashmola: Mahiwal di moot ak Tehzeeb di moot ay, Dr Laeeq Babari, Lahore: A.H, Publishers, 1997, Page No. 681
11. Sohni Mahinwal , Syed Hashim Shah, Compiled by, Dr Faqeer Muhammad Faqeer, Lahore: Aina Adab,1988, Page No.90

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 8, Jan.-Dec. 2024, P.20-31
Jahanzeb Ali

چھتنار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی
زبان وادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی
لاہور (پاکستان)
8ء مسلسل شمارہ 2024 جنوری۔دسمبر
جہانزیب علی

تذکرہ ضلع خانیوال دے لکھاریاں دا

This article explores the literary tradition of "TAZKIRA" (biographical anthologies) in Punjabi linguistics & literature, with a focus on Punjabi writers from District khanewal. The term "TAZKIRA" refers to a literary compilation that provides brief biographical details of poets and writers along with selected samples of their work. As an important and ancient genre in Punjabi literature, Tazkiras serve to document both renowed and lesser-known literary figures, thus preservating and promoting regional literary heritage. promoting regional literary heritage.

The article titled "TAZKIRA District Khanewal DY LIKHARIAAN DA" presents a compilation of punjabi language writers from the area who have contributed to the literary richness of the South Punjab. These writers are arranged in alphabetical order to ensure clarity and systematic presentation of this regional literary legacy.

آسو مخدوم پوری 15 اکتوبر 1961ء نوں میاں خدا بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں محمد آصف تے قلمی ناں آسو مخدوم پوری لکھدے نیں۔ آپ مخدوم پور پہوڑاں تحصیل و ضلع خانیوال دے وسنیک نیں۔ آسو مخدوم پوری پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ پہلی واری 1980ء توں شعر کہن لگے۔ کلام دی اصلاح احمد یار خاکی تے کشور علی صابر کولوں لئی۔ شاعری وچ سب توں پہلاں غزل لکھی۔ فیر نال نال قطعہ، نظم، حمد، نعت، رباعی وغیرہ وچ وی طبع آزمائی کرن لگے۔ مخدوم پور پہوڑاں مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ آپ رسالہ ''ادبی تارے'' دے مدیر وی نیں۔ آپ دی لکھی نعت ویکھو کہ کیویں لفظاں نال موتی پروئے نیں:

ویکھا دے ہک واریں مینوں مدینہ یار سول اللہؐ

ونجے ٹھر ویکھ گلیاں نوں اِہ سینہ یار سول اللہؐ

جھڑا دیندائے دعائیں جھک کے وی پتھر اپنے ویری نوں

اِہ کہندا ہا زمانے تے قرینہ یار سول اللہؐ (1)

اعجاز حسین عادل، مہر دا اصل ناں اعجاز حسین اے۔ اوہ محمود احمد دے گھر 1978ء وچ چک نمبر 43-R10/ تحصیل و ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ پنجابی تے اردو زبان وچ شاعری کیتی۔ آپ 96/1995ء توں شعر کہن لگے۔ غزل دے نال نال دوجیاں صنفاں وچ وی لکھدے نیں۔ بہتا کر کے دوہڑے تے غزل دے شاعر نیں۔ شاعری دی اصلاح لئی منظر ڈانگرا دے شاگرد ہوئے۔ دوہڑے دی ونگی:

کنڈ مگروں وار منافق کر گے جیتھے کیتے ہانی اعتبار میں انے

دشمن دی چال شریکاں وچ میرے بھول پیار دے بھنے (2)

اعجاز سیال گلزار ابر ہیم ہاؤسنگ سوسائٹی شہر خانیوال دے وسنیک نیں۔ اصل ناں اعجاز احمد اے۔ آپ 20 فروری 1965ء نوں محمد نواز سیال دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ نے پنجابی دے نال نال اردو زبان وچ وی شاعری کیتی۔ میٹرک ویلے توں شعر کہن لگے۔ پہلی واری قطعہ لکھیا۔ شاعری دی اصلاح لئی منصور علی ملنگی (جھنگ) دے شاگرد ہوئے۔ پہلا مشاعرہ وی جھنگ ای پڑھیا۔ آپ دا لکھیا گیت ''نک دا کوکا ڈھارا توکا'' بہت مشہور ہویا۔ آپ دی چھپیاں لکھتاں وچ پہلی کتاب ''دُکھاں دی پڑچول'' (شعری مجموعہ) 1982ء وچ تے دوجی ''اُڈیک'' (شعری مجموعہ) 1997ء وچ چھپی۔ گیت دی ونگی:

ہائے نک دا کوکا ڈھارا توکا لبھ لبھ تکھیاں نئ لبھدا

مڑ آڈھولا وے کلیاں دل ہنڑ نئ لگدا

دیسی بکرا گوشت لینا پُٹھدا ہے

نکی نکی گل تون اجکل ڈھولا بڑا رُسدا ہے (3)

تنویر قاسمی دا اصل ناں محمد شعبان تے قلمی ناں تنویر قاسمی لکھدے نیں۔ آپ 18 اپریل 1986ء نوں محمد نواز دے گھر پنڈ 66-15 L/ ڈاکخانہ 67-L15/ تحصیل و ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ پہلی واری 2003ء توں شعر کہن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں قطعہ لکھیا۔ شاعری دی اصلاح لئی رجب بلال دی شاگردی اختیار کیتی۔ وجھیانوالہ مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ بنیادی طور تے غزل تے دوہڑے دے شاعر نیں۔

میکوں جدوں وی رُسیا توں رُسیا تینوں میں ہر وار منایا اے

دلوں کھڈ کے میل لا غرضیاں دی بن مخلص سجن وکھایا اے

میری نیت دے اجے وی شک کرنا سر تیرے اگوں کدے کوئی چایا اے

دل لے کے قاسمی سٹ کدھنا تینوں کیہڑے اُستاد سکایا اے (4)

توصیف نیازی دا اصل ناں محمد آصف خان تے قلمی ناں توصیف نیازی لکھدے سن۔ آپ عبدالستار خان دے گھر 1983ء وچ وجھیانوالہ تحصیل و ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ نے پنجابی زبان دے نال نال اردو وچ وی شاعری کیتی۔ آپ 2000ء توں شعر کہن لگے۔ پہلاں غزل لکھی فیر ہولی ہولی دوجیاں صنفاں وچ وی لکھن لگے۔ توصیف نیازی 26 اپریل 2020ء نوں گردیاں دے مرض دے کارن فوت ہوئے۔ آپ دی کتاب نئیں چھپی۔

ریاض ارم پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ آپ دا اصل ناں ریاض حسین اے۔ آپ 16 مارچ 1960ء نوں چک نمبر 8 V/ڈاکخانہ V9/ تحصیل و ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ پڑھ لکھ کے شعبہ درس وتدریس نال جڑ گئے۔ شاعری دی نینہہ 1980ء دے لاگے شاگے رکھی۔ پہلاں غزل لکھدے سن۔ فیر ہولی ہولی حمد، نعت، منقبت، مداح، دوہڑہ، غزل، مسدس، قطعہ، نظم، گیت غرض ہر صنف وچ لکھیا۔ شاعری دی اصلاح عبدالرحمن المعروف ڈاکٹر بیدل حیدری کولوں لئی۔ آپ دیاں چھپیاں لکھتاں (شعری مجموعے) وچ ''ارم دے دوہڑے تے گیت (1986ء)، ہنجواں دی چھل (1990ء)، حیاتی دے پندھ (2004ء)، نور دی بارش (2007ء)، درداں دیاں پٹیاں (2011ء)، محمدؐ دے جلوے (2012ء)، محبتاں دے پُھل (2013ء)، عشق مصطفیٰ (2015ء)، آس دی مینگھ (2016ء) تے نعتاں پاک نبیؐ دیاں (2017ء) شامل نیں۔

ظفر حیات ضیاء 10 اپریل 1980ء نوں محمد رمضان دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں ظفر حیات تے ضیاء تخلص لکھدے نیں۔ آپ چک نمبر 70-L15/ تحصیل و ضلع خانیوال دے رہن والے نیں۔ پہلی واری 2012ء توں شعر کہن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں حمد باری تعالیٰ لکھی۔ کلام دی پکیائی لئی رب نواز پرواز کولوں اصلاح لئی۔ فیر دوجیاں شعری صنفاں وچ وی طبع آزمائی کرن لگے۔ اپنے ہائی سکول مشاعرے وچ پہلی واری کلام پڑھیا۔ اجے تیکر آپ دا شعری مجموعہ نئیں چھپیا۔

عطاء اللہ عطاء پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ آپ یکم جنوری 1975ء نوں اللہ ڈیوایا دے گھر مظفر گڑھ پیدا ہوئے۔ اصل ناں عطاء اللہ اے۔ اجوکے ویلے آپ چک نمبر 66-L/15 پنڈ شیخ لدھا ڈاکخانہ 67-L/15 تحصیل و ضلع خانیوال رہندے نیں۔ پہلی واری 2000ء توں شعر کہن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں دوہڑا لکھیا۔ رجب بلال کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ وجھیانوالہ مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔

علی تنہا دا اصل ناں منظور علی شاہ تے قلمی ناں علی تنہا لکھدے سن۔ آپ 15 اگست 1952ء نوں سید لعل شاہ دے گھر خانیوال پیدا ہوئے۔ پڑھ لکھ کے صحافت دے شعبے نال جڑ گئے۔ آپ پنجابی تے اردو زبان دے لکھاری سن۔ شاعری دے نال نال افسانہ نگار، نقاد تے صحافی سن۔ ریڈیو پاکستان وچ پروڈیوسر وی لگے رئے۔

عمران پہوڑ دا اصل ناں عمران فاضل اے۔ آپ یکم دسمبر 1988ء نوں محمد فاضل دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ چک نمبر 62-L/15 تحصیل و ضلع خانیوال دے وسنیک نیں۔ پہلی واری 2003ء توں شعر کہن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں دوہڑا لکھیا۔ کلام دی پکیائی لئی مہرار شاد وصلی کولوں اصلاح لئی۔ وجھیانوالہ مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ طبع آزمائی شاعری دی ہر صنف وچ کیتی۔ پر بہتا کر کے غزل تے دوہڑہ لکھدے نیں۔

غلام شبیر باگڑی پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ اصل ناں غلام شبیر تے اپنی جاہ قصبہ باگڑ توں قلمی ناں غلام شبیر باگڑی لکھدے نیں۔ آپ محمد نواز دے گھر 6 جون 1978ء نوں چک نمبر 15-R/8 تحصیل و ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ 95/1994ء توں شعر لکھ رئے نیں۔ غزل توں شعر کہن لگے فیر نال دوجیاں صنفاں وچ وی لکھن لگے۔ شاعری دی اصلاح لئی منظور حسین سوختہ دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری قصبہ باگڑ مشاعرے وچ کلام پڑھیا۔ بنیادی طور تے غزل، دوہڑہ، قطعہ، حمت تے نعت دے شاعر نیں۔ آپ دا شعری مجموعہ ''پوہ اچ پگھر'' دے ناں توں 2017ء وچ چھپیا۔ نظم دی ونگی:

جنون ایں عشق اِچ عروج ڈاڈھائے/ایہہ دلدی دھڑکن وی رُک نہ جاوئے

جمال اے یار اچ اڈیک میری/پیاسی رہ کے تے سُک نہ جاوئے (5)

قمر فیروز پوری دا اصل ناں محمد یونس قمر تے قلمی ناں قمر فیروز پوری توں اپنی پچھان بنائی۔ آپ عبدالغفور دے گھر 19 اپریل 1986ء نوں چک نمبر 168-R/10 تحصیل و ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ نے پنجابی تے اردو زبان وچ شاعری کیتی۔ چھیتی عمر توں ای شعر کہن لگے۔ پہلاں گیت لکھے ہولی ہولی دوجیاں صنفاں وچ وی طبع آزمائی کیتی۔ شاعری دی اصلاح لئی یعقوب ساجد دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری کبیر والا مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔

مظہر بخاری پنجابی تے اردو زبان دے شاعر سن۔ اصل ناں سید مظہر الدین بخاری تے قلمی ناں مظہر بخاری توں اپنی پچھان بنائی۔ آپ سید مصباح الدین بخاری دے گھر 22 مئی 1967ء نوں محلہ نواب کالونی، میاں چنوں ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ اجوکے ویلے آپ دے پُتر خانیوال شہر رہندے نیں۔ مظہر بخاری 83/1982ء توں شعر کہن لگے۔ مظہر بخاری نے ہر صنف وچ طبع آزمائی کیتی۔ بنیادی طور تے نعت، ہائیکو، نظم، غزل تے ماہیا دے شاعر سن۔ نثر وچ انشائیہ تے افسانے لکھیا۔ آپ 6 جنوری 2021ء نوں فوت ہوئے۔ آپ دیاں کئی اردو کتاباں چھپیاں نیں۔ پنجابی وچ ''عشق دا بھانبھڑ (شعری مجموعہ) شامل اے۔

مکاشف سپرا خانیوال رہندے رئے۔ پنجابی تے اردو زبان وچ شاعری کیتی۔ شاعری دی ہر صنف وچ طبع آزمائی کیتی۔ بنیادی طور تے غزل، دوہڑہ تے نظم دے راہیں شاعری کیتی۔ آپ دا شعری مجموعہ ''کنڈل'' دے ناں توں 2011ء وچ نسل نو پبلی کیشنز نے چھاپیا۔

یاسین یاسر چک نمبر G.R/9، کوٹ سرگانہ تے ڈاکخانہ چک نمبر G.R/8 تحصیل و ضلع خانیوال دے رہن والے نیں۔ آپ 1968ء وچ محمد امیر دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ دا اصل ناں محمد یاسین اے۔ پہلی واری 86/1985ء توں شعر کہن لگے۔ پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ شاعری وچ سب توں پہلاں دوہڑہ لکھیا۔ آسو مخدوم پوری کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ مخدوم پور پہوڑاں مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ بہتا کر کے دوہڑہ لکھدے نیں۔

(تذکرہ تحصیل کبیر والا دے لکھاریاں دا)

اجمل خاموش، مہر دا اصل ناں محمد اجمل تے قلمی ناں مہر اجمل خاموش لکھدے نیں۔ آپ نصرت علی دے گھر 1976ء وچ سرائے سدھو کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ کم کاج لئی ملتان ٹر گئے تے اجوکے ویلے مہر لاج، سادات کالونی، بوسن روڈ ملتان رہندے نیں۔ آپ نے پنجابی تے اردو زبان وی شاعری کیتی۔ 1988ء وچ سکول ویلے توں شعر کہن لگے۔ غزل توں شعر کہن دی نینہہ رکھی فیر دوہڑہ، گیت، قطعہ، منقبت، مسدس وچ وی لکھن لگے۔ شاعری دی اصلاح لئی منظور حسین سوختہ دے شاگرد ہوئے۔ اجمل خاموش نے پہلی واری ملتان مشاعرے وچ کلام پڑھیا۔ آپ دے دو شعری مجموعے ''تاہنگ'' 2007ء وچ تے ''پلکاں ہیٹھ چناہ'' 2017ء وچ چھپے۔ کلام دی ونگی:

سُن گھن سُن گھن گالھ اساڈی

ہر گل تے نہ ٹال اساڈی

تیڈے باجھوں سوہناں سانول

کون کریسی بھال اساڈی (6)

اکرم کبیر بھٹی پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ اکرم کبیر بھٹی وستی غریب آباد تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال دے رہن والے نیں۔ اصل ناں محمد اکرم اے۔ آپ 21 جنوری 1988ء نوں فیض احمد دے گھر پیدا ہوئے۔ پہلی واری 04/2003ء توں شعر کہن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں غزل لکھی۔ کلام دی پکیائی لئی شاکر شجاع آبادی کولوں اصلاح لئی۔ کوٹ میلہ رام ملتان مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔

الطاف حسین 1966ء وچ غلام فرید شاہد دے گھر وستی دربار حاجی شیر موضع ہن پور ڈاکخانہ سرائے سدھو تحصیل کبیر والا پیدا ہوئے۔ پڑھ لکھ کے حکمت دے شعبے نال جڑ گئے۔ آپ نے پنجابی تے اردو وچ شاعری کیتی۔ شاعری دی نینہہ 90/1989ء توں رکھی۔ شاعری وچ دوہڑہ، غزل، مسدس، قطعہ وغیرہ لکھدے نیں۔

بشیر احمد رچناوی دا اصل ناں بشیر احمد تے قلمی ناں بشیر احمد رچناوی لکھدے سن۔ آپ 1953ء وچ احمد بخش دے گھر کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ شاعری وچ فدا حسین ملتانی دے شاگرد سن۔ آپ نے شاعری دی ہر صنف وچ طبع آزمائی کیتی۔ بہتا کر کے غزل تے دوہڑہ لکھدے سن۔

پیر جلیل حسین شاہ دے والد حاجی چراغ شاہ وی پنجابی زبان دے شاعر سن۔ پیر جلیل دا اصل ناں جلیل حسین شاہ اے۔ آپ 3 اپریل 1963ء نوں وستی حسین آباد تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ گھر وچ والد صاحب دی چھتر چھاویں آپ نے چھیتی ای ادب دی پوڑی دے پیر رکھیا۔ پیر جلیل حسین شاہ وی پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ پنجابی زبان دے نال نال اردو تے سرائیکی وچ وی لکھدے نیں۔ غزل توں شعر کہن لگے۔ شاعری دی اصلاح لئی ریاض شاکر دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری کبیر والا مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔ بنیادی طور تے دوہڑہ، غزل ورگیاں صنفاں وچ لکھدے نیں۔ آپ دا شعری مجموعہ ''میریاں سوچاں'' دے ناں توں 2008ء وچ چھپیا۔

گل صاف جلیل کریوے چا

کوئی رُتبے پانیں سگدا

باہجھ شفاعت محمدؐ دے

کوئی جنت اِچ جانیں سگدا(7)

جیون خان پُنیا 5 نومبر 1969ء نوں اللہ دتہ خان دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ دا اصل ناں جیون خان تے تخلص پنیا لکھدے نیں۔ آپ وستی 3 کسی جدید، موضع بوٹا سنگھ والا تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال دے رہن والے نیں۔ پہلی واری 86/1985ء توں شعر کہن لگے۔ آپ پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ شاعری وچ سب توں پہلاں گیت لکھیا۔ پیر جلیل حسین شاہ کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ کبیر والا مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ آپ دا لکھیا گیت ''چِٹا چولا سیوے درزی'' بہت مشہور ہویا۔

حاتم نائچ چاہر حمے والا، موضع سرفراز پور، ڈاکخانہ ککڑ ہٹہ تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال دے وسنیک نیں۔ اصل ناں ملک نذر حسین اے۔ آپ 15 جنوری 1972ء نوں ملک واحد بخش نائچ دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ سرائیکی، پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ شاعری دی اصلاح ملک منظور حسین ناصر نائچ کولوں لئی۔ شعر کہن دی نینہہ 1991ء توں رکھی۔ شاعری وچ دوہڑہ، غزل، مسدس، رباعی، حمد، نعت، قطعہ غرض ہر صنف وچ لکھیا۔ شعری مجموعہ ''میڈا حال نہ پچھ'' دے ناں توں 2010ء وچ چھپیا۔

خادم حسین رزمی اردو تے پنجابی زبان دے شاعر سن۔ آپ یکم فروری 1932ء نوں ملک خان محمد کھوکھر دے گھر چاہ محمودے والا تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ پڑھ لکھ کے شعبہ درس وتدریس نال جڑ گئے تے 1990ء وچ ریٹائرڈ ہوئے۔ نوکری پاروں ودھیرا عرصہ تلمبہ ای لنگھیا۔ آپ نے شاعری دی ہر صنف وچ طبع آزمائی کیتی۔ آپ دے شعری مجموعے ''اساں آپ اڈن ہارے'' تے ''من ورتی'' شامل نیں۔ اک نظم دی ونگی

لوڑ نہیں کوئی تکھی وادی/ نہیں ضرورت شاخان اُتے/ وٹے مارن، ہا، ہا، ہا، ہا

کرن دی/پھُلدے رُکھاں، پھُلدے باگاں

سونا فصلاں دیندی بھوئیں/سُکاون بیٹ بناون دی

چکر دے کے پھیر کھُبھانی/اُچا بول ڈرانہیں سانوں

تاڑی مار اڈانئیں سانوں/اساں آپے آڈنْ ہارے

متھاوٹ کے گل کیوں کرنائیں؟/کیوں اینویں پیا ساڈے آتے

جھوٹھی تہمت دھرنائیں؟/اپنے جوٹھ نوں سچ بناون کیتے

کیوں لوکی پیا کٹھے کرنائیں/تیئں وی اوڑک اک دن

مرنائیں/اساں تے آپے ای اُڈنْ ہارے/

اِنجیں تاڑی مارا دا پھرنائیں اساں تے بے تاڑی مارن وی/

اَڈنْ والے.....اُڈ جاواں گے/تے وت ایدر نئیں آواں گے(8)

خان اظہر رضا دا اصل ناں اظہر حسین تے قلمی ناں خان اظہر رضا توں اپنی پچھان بنائی۔ آپ مہر پہلوان دے گھر یکم جنوری 1978ء وچ کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ نے پنجابی زبان وچ شاعری کیتی۔ آپ 1995ء توں شعر کہن لگے۔ قطعہ توں شعر کہن لگے۔ شاعری دی اصلاح لئی پیر جلیل حسین شاہ دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری کبیر والا مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔

ساجد توصیف 20 اپریل 2002ء نوں عبدالرحمن دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں محمد ساجد اے۔ آپ وستی ارائیں تحصیل کبیر والا دے وسنیک نیں۔ پہلی واری میٹرک ویلے توں شعر کہن لگے۔ آپ پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ شاعری وچ سب توں پہلاں قطعہ لکھیا۔ مہر جعفر انجم (جھنگ) کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ بنیادی طور تے غزل، نظم تے دوہڑے دے شاعر نیں۔ کبیر والا مشاعرے وچ پہلی واری کلام پڑھیا۔

طارق اداس پنجابی زبان دے نال نال سرائیکی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ اصل ناں محمد طارق اے۔ آپ صفدر علی دے گھر 1975ء وچ موضع درکھانہ تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ 1992ء وچ پہلی واری غزل لکھی۔ شاعری دی اصلاح لئی عباس ملک کہاوڑ دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری موضع درکھانہ مشاعرے وچ کلام پڑھیا۔ آپ دا شعری مجموعہ ''دُکھارے ساہ'' دے ناں توں چھپ 2019ء وچ چھپیا۔

طارق جاوید 14 اگست 1992ء نوں جاوید اقبال دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں محمد طارق اے۔ آپ محلہ سادات تحصیل کبیر والا دے رہن والے نیں۔ نِکی عمر توں ای اردو شاعری لکھ رئے نیں۔ اپنی ماں بولی نال محبت پاروں چھیتی ای پنجابی وچ وی لکھن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں غزل لکھی۔ منیر راہی تے ارشد اقبال ذکی کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ بنیادی طور تے غزل دے شاعر نیں پر شاعری دی ہر صنف وچ طبع آزمائی کیتی۔ کبیر والا مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ آپ دا اردو شعری مجموعہ چھپ چکیا اے پر پنجابی زبان وچ شعری مجموعہ اجے نئیں چھپیا۔

طالب حسین بٹالوی 1928ء وچ شاہ دین دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں طالب حسین تے قلمی ناں طالب حسین بٹالوی توں پچھان بنائی۔ آپ بٹالہ ہندوستان پیدا ہوئے۔

''ونڈ ویلے خانیوال آ گئے۔ آپ پنجابی تے اردو زبان دے شاعر سن۔ آپ دی پنجابی لکھت ''جاگدیاں تحریکاں'' دے ناں توں چھپی۔ طالب بٹالوی 25 جولائی 2022ء نوں فوت ہوئے۔''(9)

ظفر نجمی 5 جنوری 1974ء نوں محمد سرفراز خان دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں محمد ظفر اے۔ آپ کبیر والا ضلع خانیوال دے وسنیک نیں۔ آپ نے چھیتی عمر توں ای لکھنا شروع کیتا۔ آپ پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔

''شاعری وچ سب توں پہلاں قطعہ لکھیا۔ رحمان صحرائی (جھنگ) کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ بنیادی طور تے گیت، نظم، دوہڑہ، غزل لکھدے نیں۔ آپ دے شعری مجموعے ''پلکاں ہیٹھ چناہ تے ''نجمی دے دوہڑے'' دے ناں توں چھپے''۔(10)

عارف ملکانہ موضع شہادت کندلا (نواں ناں کوٹ اسلام) پرانا ہیڈ سدنائی تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال دے رہن والے نیں۔ اصل ناں محمد عارف تے عارف ملکانہ قلمی ناں لکھدے نیں۔ آپ خان محمد دے گھر 10 جون 1971ء نوں پیدا ہوئے۔ آپ نے پنجابی تے اردو زبان وچ شاعری کیتی۔ آپ 1988ء توں لکھ رئے نیں۔ غزل، دوہڑہ بہتا لکھدے نیں۔ شاعری دی اصلاح لئی منظور حسین سوختہ دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری عبدالحکیم مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔ اجے تیکر آپ دی کتاب نئیں چھپی۔

عبدالستار خاور پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ آپ 4 اپریل 1960ء نوں خدا بخش دے گھر اوکاڑہ پیدا ہوئے۔ اصل ناں عبدالستار تے تخلص خاور لکھدے نیں۔ اجوکے ویلے آپ مخدوم پور چونگی تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال رہندے نیں۔ پہلی واری 1975ء توں لکھنا شروع کیتا۔ سب توں پہلاں غزل لکھی۔ ڈاکٹر بیدل حیدری کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ بنیادی طور تے غزل، دوہڑہ تے نظم لکھدے نیں۔ ٹاؤن ہال کبیر والا مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ آپ دا شعری مجموعہ ''ہڈورتی'' دے ناں توں 2018ء وچ چھپیا۔

فہد قتال پوری قصبہ قتال پور تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال دے رہن والے نیں۔ آپ نے پنجابی تے اردو زبان وچ شاعری کیتی۔ شاعری دی ہر صنف وچ طبع آزمائی کیتی۔ آپ دے شعری مجموعے ''دلاسے'' 2013ء وچ، ''چھالے'' 2007ء وچ ''پتناں تے بیڑی'' 2002ء وچ، ''انہیر جوانی دا'' 2005ء وچ تے ''یاداں'' 2008ء وچ چھپے۔ کلام دی ونگی:

کر تحقیق توں بیشک چڑھ کے

باہو سلطان دی شاعری پڑھ کے

پیر فرید ہئی فہد سرائیکی

پڑھ دیوان تو وچوں وڑھ کے(11)

قمر قتال پوری 12 فروری 1960ء نوں رجب علی دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ اصل ناں غلام عباس اے۔ آپ قصہ قتال پور تحصیل کبیر والا دے وسنیک نیں۔ پہلی واری 1979ء توں شعر لکھنا شروع کیتا۔ شاعری وچ سب توں پہلاں غزل لکھی۔ شاعری دی اصلاح ملک غلام یاسین (جھنگ) کولوں لئی۔ حویلی کورنگا کبیر والا مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ آپ دے شعری مجموعے ''چھالے''(2007ء) تے ''ڈسکارے''(2014ء) شامل نیں۔

محمد صدیق محسن چک شیر خان، سردار پور روڈ تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال دے واسی نیں۔ آپ 1976ء وچ خدا بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ دا اصل ناں محمد صدیق تے تخلص محسن لکھدے نیں۔ پہلی واری 1990ء توں شعر کہن لگے۔ آپ پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ شاعری وچ سب توں پہلاں غزل لکھی۔ کلام دی پکیائی لئی ظفر نجمی کولوں اصلاح لئی۔ فیر دوجیاں شعری صنفاں گیت، نظم، قطعہ غرض ہر صنف وچ طبع آزمائی کرن لگے۔ کبیر والا مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔

منظور حسین سوختہ دا اصل ناں منظور حسین تے قلمی ناں منظور حسین سوختہ لکھدے سن۔ آپ 13 دسمبر 1951ء نوں کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ پنجابی، سرائیکی تے اردو زبان دے شاعر سن۔ شاعری دی نینہہ 1970ء توں رکھی۔ شاعری وچ دوہڑہ، غزل، مسدس، قطعہ، ہائیکو، رباعی، کافی، نعت، حمد غرض ہر صنف وچ لکھیا۔ آپ مارچ 2012ء وچ فوت ہوئے۔ آپ دا شعری مجموعہ ''بھکھ دی وار'' 2004ء وچ چھپیا۔

مقبول فرید پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ اصل ناں مقبول احمد اے۔ آپ 1962ء وچ چاہ کنڈے والا تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ نے 83/1982ء توں لکھنا شروع کیتا۔ پہلاں دوہڑہ لکھیا فیر ہولی ہولی دوجیاں شعری صنفاں وچ طبع آزمائی کیتی۔ شاعری دی اصلاح لئی منظور حسین سوختہ دی شاگردی اختیار کیتی۔ بنیادی طور تے غزل تے دوہڑے دے شاعر نیں۔ پہلی واری کبیر والا مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔

نو بہار دولتانہ آپ دا اصل ناں مہر نور بہار خان تے قلمی ناں نور بہار دولتانہ لکھدے نیں۔ آپ 1969ء وچ مہر محمد رمضان دولتانہ دے گھر موضع کوٹلہ سید کبیر ڈاکخانہ حاجی پور تحصیل کبیر والا ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ پڑھ لکھ کے درس وتدریس دے شعبے نال جڑ گئے۔ آپ پنجابی زبان توں علاوہ سرائیکی تے اردو زبان وچ وی لکھدے نیں۔ شاعری دی نینہہ 88/1987ء توں رکھی۔ شاعری وچ دوہڑہ، غزل، مسدس، قطعہ تے ہائیکو ورگیاں صنفاں وچ لکھدے نیں۔ شاعری دی اصلاح ڈاکٹر بیدل حیدری تے نور احمد غازی کولوں لئی۔ آپ دی کتاب ''عکس نو بہار (2003ء) تے ''نہ وچھڑے یار کسے دا''(2013ء) شعری مجموعے شامل نیں۔

نیاز احمد نیاز پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ آپ 10 اپریل 1973ء نوں نبی بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں نیاز احمد تے تخلص نیاز لکھدے نیں۔ آپ اڈا باراں میل تحصیل کبیر والا دے رہن والے نیں۔ 1988ء توں شعر کہن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں گیت لکھیا۔ پیر جلیل حسین شاہ کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ باراں میل ادبی محفل وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ غزل، قطعہ تے دوہڑہ بہتا لکھدے نیں۔

(تذکرہ تحصیل میاں چنوں دے لکھاریاں دا)

ارشد ڈاہر 25 مئی 1989ء نوں غلام محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں محمد ارشد تے قلمی ناں ارشد ڈاہر لکھدے نیں۔ آپ وستی لالیکے میاں چنوں ضلع خانیوال دے وسنیک نیں۔ کالج ویلے پہلی واری شعر لکھیا۔ آپ پنجابی زبان دے نال اردو زبان وچ لکھدے نیں۔ سب توں پہلاں قطعہ لکھیا۔ ذوالفقار زلفی (جھنگ) کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ غزل، نظم، رباعی، حمد، نعت، مسدس تے دوہڑہ لکھدے نیں۔ جھنگ مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ دوہڑے دی ونگی ویکھو:

جسڑہ کلے نوں حق نال ملاوے قوسین داناں شبیر اے

چودہ صدیاں توں جسڑہ رک نہ سگیا اس وین داناں شبیرؑ اے

جاہیں حق دوہرایا اے باطل ساہنویں اس بھین داناں شبیرؑ اے

حیدر تے ارشدؔ زہراء دے سکھ چین داناں شبیرؑ اے (12)

الطاف حسین بسمل سہارنپوری دا اصل ناں الطاف حسین اے۔ آپ 8 اکتوبر 1911ء نوں سہارنپور بھارت پیدا ہوئے۔ آپ نے انڈین میڈیکل بورڈ لکھنؤ توں طب دی سند حاصل کیتی۔ ونڈ ویلے میاں چنوں آن پکے ڈیرے لائے۔ آپ اردو تے پنجابی زبان دے شاعر سن۔ آپ 3 نومبر 1985ء نوں فوت ہوئے۔

امین سلطانی تھراج 20 جولائی 1986ء نوں کریم بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں محمد امین اے۔ آپ پنڈ R-8/3 تلمبہ تحصیل میاں چنوں ضلع خانیوال رہندے نیں۔ پہلی واری 2000ء توں شعر کہن لگے۔ آپ پنجابی زبان توں علاوہ سرائیکی وچ وی لکھدے نیں۔ سب توں پہلاں دوہڑہ لکھیا۔ منظور حسین سوختہ کولوں اصلاح لئی۔ تلمبہ ادبی مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ بنیادی طور تے غزل تے دوہڑہ لکھدے نیں۔

ثاقب رضا ڈوگر پنجابی تے اردو زبان وچ شاعری کردے نیں۔ آپ مشتاق احمد دے گھر 10 جون 1986ء نوں میاں چنوں ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ اصل ناں آپ دا ثاقب رضا اے۔ 03/2002ء توں لکھنا شروع کیتا۔ غزل، دوہڑہ، قطعہ حمد تے نعت ور گیاں صنفاں وچ لکھدے نیں۔ شاعری دی اصلاح لئی فاروق طراز دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری میاں چنوں مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔

جاوید قاسم اجوکے ویلے بنک سٹاپ، والٹن روڈ لاہور رہندے نیں۔ آپ میاں چنوں ضلع خانیوال دے وسنیک نیں۔ یکم جون 1967ء نوں سیٹھ نور محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ پہلاں جاوید راہی دے ناں توں لکھدے سن فیر بزرگاں دے آکھن پاروں اپنے اصل ناں جاوید قاسم توں ای لکھن لگے۔ پہلی واری 84/1983ء توں شعر کہن لگے۔ آپ پنجابی تے اردو زبان دے شاعر نیں۔ غزل شاعری وچ سب توں پہلاں لکھی۔ مرزا نصیر خالد کولوں شاعری دی اصلاح لئی۔ میاں چنوں مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔ آپ نظم تے غزل راہیں بہتا شاعری کردے نیں۔ نظم ''بے نکے'' دی ونگی:

اساں ویری اپنے آپ دے اساں کڈھی اپنی رت/اساں بیٹھلے پت جوار دے سانوں کدے ناں آئی مت

اساں مار مکائے چانے قبراں دی پٹی دھوڑ/اساں رل کے نال ہنیریاں چاکیتے لکھاں بوڑ

اساں مار دوہتھڑا سوٹڑا تے کچھی لہو لکیر/اساں دلا بھٹی ماریاں اساں وڈھے بھگت کبیر

اساں کوڑنوں مرشد منیا تے سچ نوں دتا زہر/دلوں چایا پیار اچالڑا اوتھے وسے آ کے قہر

ساڈے جثے چھیکو چھیکنے، ساڈی دکھے ہر ہر رگ/اساں پھٹ چٹیندے اپنے جیویں پھٹ چٹیندا سگ

ساڈے پنڈے کوڑ کڑتنے ساڈے لوں لوں اگے اک/اساں زہراں گھول شرینیاں چا آپ وڈھایا نک (13)

حیات عاقب سوہیا پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ آپ 30 مئی 1971ء نوں شکور محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں محمد حیات اے۔ آپ چک نمبر 119-L/15 میاں چنوں ضلع خانیوال دے رہن والے نیں۔ پہلی واری 1990ء توں شعر کہن لگے۔ شاعری وچ سب توں پہلاں غزل لکھی۔ کلام دی پکیائی لئی ریاض حسین ابرار (جھنگ) کولوں اصلاح لئی۔ بنیادی طور تے دوہڑے دے شاعر نیں۔ جھنگ مشاعرے وچ پہلی واری اپنا کلام پڑھیا۔

خورشید مستانہ پنجابی تے اردو زبان دے شاعر سن۔ اصل ناں عبدالرحمن تے قلمی ناں خورشید مستانہ توں پچھان بنائی۔ آپ محمد حسین دے گھر جون 1947ء نوں مان والا برج ریاست پٹیالہ انڈیا وچ جمے۔ ونڈ ویلے آپ میاں چنوں ضلع خانیوال آن ڈیرے لائے۔ آپ نے 1964ء توں لکھنا شروع کیتا۔ آپ دا شعری مجموعہ ''سسکدے پھٹ'' دے ناں توں چھپیا۔

رائے اسد عباس دا اصل ناں رائے اسد عباس تے تخلص عباس لکھدے نیں۔ آپ حاجی ظہور حسین مارتھ دے گھر یکم جنوری 1985ء نوں میاں چنوں ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ پڑھ لکھ کے وکالت کرن لگے۔ شاعری آپ نے 04/2003ء توں شروع کیتی۔ پہلاں غزل ای لکھدے سن ہولی ہولی باقی صنفاں وچ وی لکھن لگے بہتا کر کے غزل، قطعہ تے نظم ای لکھدے نیں۔ شاعری دی اصلاح لئی مرزا نصیر خالد دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری میاں چنوں مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔ اجے تیکر آپ دی کتاب نئیں چھپی۔

ظفر اقبال سجن پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ اصل ناں ظفر اقبال تے قلمی ناں ظفر اقبال سجن توں اپنی پچھان بنائی۔ آپ سردار محمد دے گھر 1965ء وچ پنڈ 152 ٹوبہ ٹیک سنگھ پیدا ہوئے۔ کم کاج لئی شہر میاں چنوں ضلع خانیوال پکے ڈیرے لائے۔ آپ 82/1981ء توں لکھ رئے نیں۔ غزل توں شعر کہن دی نیہنہ رکھی۔ شاعری دی اصلاح لئی خورشید مستانہ دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری بلدیہ ہال میاں چنوں مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔ بنیادی طور تے غزل، نظم، قطعہ، حمد، نعت لکھدے نیں۔

غلام حسین ساجد، پروفیسر یکم دسمبر 1951ء نوں بستی کبیر سنپال تحصیل میاں چنوں ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ دے والد داناں مہر سجاول خان سی۔ آپ نے ایم پنجابی تے اردو پنجاب یونیورسٹی لاہور توں کیتا۔ پڑھ لکھ کے لیکچرار اردو بھرتی ہوئے تے 2012ء وچ طور صدر شعبہ اردو گورنمنٹ اسلامیہ کالج لاہور توں ریٹائرڈ ہوئے۔ آپ پنجابی تے اردو زبان دے لکھاری نیں۔ شاعری دے نال نال نثر وچ کہانیاں، افسانے تے خاکے وی لکھدے نیں۔ آپ دیاں کئی اردو تے پنجابی کتاباں چھپیاں نیں۔ جنہاں وچ پنجابی ''مہاندرے (خاکے)، نیندر بھنی رات (کہانیاں)، دنیا پھرے غمازی (نظماں)، پانی رمز بھارے، بیلے وچ چڑیاں (شعری مجموعہ)، سرسوتی توں راوی تائیں (نظماں)، کسے سُفنے دے نال (غزلاں)، بانے (نظماں)، مونج اُسارے محل (نظماں)، تے کن دے گن (نظماں)'' شامل اے۔

فاروق طراز اردو تے پنجابی زبان دے شاعری نیں۔ اصل ناں عمر فاروق تے قلمی ناں فاروق طراز لکھدے نیں۔ آپ میاں محمد دین دے گھر 1957ء وچ میاں چنوں ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ نویں کلاس وچ سن جدوں توں شعر کہن لگے۔ غزل توں شعر کہن دی نیہنہ رکھی فیر نال دوجیاں صنفاں گیت وچ وی لکھن لگے۔ شاعری دی اصلاح لئی سالک ربانی دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری میاں چنوں مشاعرے وچ اپنا کلام پڑھیا۔ بنیادی طور تے غزل تے نظم دے شاعر نیں۔

محمد اسلم بیتلا دا اصل ناں ملک محمد اسلم تے قلمی ناں اسلم بیتلا لکھدے نیں۔ آپ 15 ستمبر 1951ء وچ چک نمبر R-10/110 موضع نعمت والا تحصیل جہانیاں ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ آپ دے والد داناں ملک شیر محمد سی۔ ایل ایل بی کر کے وکالت کرن لگے فیر امتحان پاس کر کے 1987ء وچ سول جج لگے۔ آپ پنجابی زبان توں علاوہ سرائیکی تے اردو زبان وچ وی لکھدے نیں۔ شاعری وچ دوہڑہ، غزل، مسدس، قطعہ غرض ہر صنف وچ لکھیا۔ شاعری دے نال نال نثر وچ انشائیہ، افسانہ وی لکھیا۔ آپ دیاں چھپیاں لکھتاں وچ ''اتھرو موتیاں ورگے (پنجابی شعری مجموعہ)، ڈکھ سنجوک (شعری مجموعہ)، لعل سرائیکی دے، بیت اولڑی،

خواجہ فرید دے اردو فارسی کلام دا منظوم سرائیکی ترجمہ،، ذکر فرید، سرائیکی انشائیے، شان ذوالجلال، گلشن سرکار، محرم راز دیس دے، وسیب رنگ، محرم دلیں دا، پھلاں بھری چنگیر'' شامل نیں۔

مصطفی انور پنجابی زبان دے شاعر نیں۔ اصل ناں غلام مصطفی تے قلمی ناں مصطفی انور لکھدے نیں۔ آپ خوش محمد دے گھر 13 مارچ 1976ء نوں پنڈ 115-BR/8 میاں چنوں ضلع خانیوال پیدا ہوئے۔ اجوکے ویلے آپ پنڈ 132-L/16 میاں چنوں رہندے نیں۔ آپ نوں نکی عمر توں ای لکھن دا شوق ہویا۔ باقاعدہ 1995ء توں شعر کہن لگے۔ پہلاں غزل لکھی فیر دوجیاں شعری صنفاں وچ وی طبع آزمائی کیتی۔ شاعری دی اصلاح لئی مرزا نصیر خالد دے شاگرد ہوئے۔ پہلی واری 1999ء وچ میاں چنوں مشاعرے وچ کلام پڑھیا۔

تیرے دتے ذہر پتا سے لئی پھر داں

بُلھاں اتے پھٹڑہا سے لئی پھر داں

عشق جھناں دے کنڈیاں اتے ازلاں توں

میں مر جانے تین پیا سے لئی پھر داں

آکھو پتھریں کیڑے پالن والے نوں

میں دھرتی تے خالی کاسے لئی پھر داں

کیہ کیہ کیتا ساڈے نال آزادی نے

ہنجو ہنجو وچ خلاصے لئی پھر داں

نیہرا کھیڈے انور گھر دیاں کنداں ناں

دیوے بال کے آسے پاسے لئی پھر داں(14)

حوالہ جات

(1) گل بات: آسو مخدوم پوری، مورخہ 10 جنوری 2023ء، حال مقیم خانیوال/کلام ان چھپیا

(2) گل بات: اعجاز سیال، مورخہ 14 جنوری 2023ء، حال مقیم خانیوال

(3) اعجاز سیال، اُڈیک، لاہور: عوامی پبلشرز، 1997ء، ص 41

(4) کلام ان چھپیا۔ مملوکہ تنویر قاسمی

(5) گل بات: غلام شبیر باگڑی، مورخہ 8 جنوری 2023ء، حال مقیم خانیوال

(6) گل بات: اجمل خاموش، مہر، مورخہ 15 مئی 2024ء، حال مقیم ملتان

(7) گل بات: پیر جلیل حسین شاہ، مورخہ 17 جنوری 2023ء، حال مقیم کبیر والا

(8) خادم حسین رزمی، اساں آپ اڈن ہارے، ملتان: سرائیکی ادبی بورڈ، 2006ء، ص 113-114

(9) گل بات: محمود احمد (پُتر)، مورخہ 15 ستمبر 2023ء، حال مقیم نواب ٹاؤن رائے ونڈ روڈ لاہور

(10) گل بات: ظفر نجمی، مورخہ 18 جنوری 2023ء، حال مقیم کبیر والا، خانیوال

(11) گل بات: عبدالستار خاور، مورخہ 18 جنوری 2023ء، حال مقیم کبیر والا

(12) فہد قتالپوری، چھالے، ملتان: خاموش پبلی کیشنز، 2007ء، ص 74

(13) گل بات: ارشد ڈاہر، مورخہ 6 جنوری 2023ء، حال مقیم میاں چنوں/کلام ان چھپیا

(14) گل بات: جاوید قاسم، مورخہ 23 اپریل 2024ء، حال مقیم لاہور/کلام ان چھپیا

(15) گل بات: مصطفیٰ انور، مورخہ 7 جنوری 2023ء، حال مقیم میاں چنوں/کلام ان چھپیا

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 8, Jan.-Dec. 2024, P.32-39
Dr. Ahmed Bilal, Ayesha Bilal

چھتنار
تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی
زبان وادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی
لاہور (پاکستان)
8ء مسلسل شمارہ 2024 جنوری۔دسمبر
ڈاکٹر احمد بلال، عائشہ بلال

سیاسی ٹالک شوز اچ پنجابی تھیٹر دا تڑکا

PUNJABI THEATRE IN POLITICAL TALK SHOWS

Comedy talk shows are one of the most popular genres on Pakistani news networks, in which famous comedians of Punjabi theater are performing. Pakistan Television (PTV) has a history of comedy shows; however, Loose Talk, by Anwar Maqsood, is first comedy show aired on a private television network in June 2002. The formula; an anchor asking some serious questions and a comedian responding to it in a funny way, is picked. "Hasb e Haal", by Aftab Iqbal and Sohail Ahmed became the first show with a Punjabi theatre artist. The acceptability of Sohail Ahmad has opened the path for Khalid Abbas Dar, Amanullah, Iftikhar Thakar, Nasir Chinotti, Agha Majid, Honey Albaila and several others. The high rating of these comedy talk shows reflects the popularity of Punjabi theater. These programs highlight the domestic and international issues in a light-hearted way and try to make the non-political viewers aware of the socio-political issues. In these talk shows, political issues are presented in a hilarious way, and the political parties and their associated political leaders talk in a comical style. This means these talk shows have been decreasing the intensity of some of the serious issues. This research paper analyzes the content of specific segments of these shows and identifies their role in diluting the major issues. These talk shows have also divert the role of a jester and do not allow him to raise his voice on the real issues of the society or the government.

Key Words: Bhāṇḍ, Comedy, Talk Shows, Punjabi Theatre, Soft News

پاکستانی نیوز نیٹ ورک تے نشر ہون والے ٹالک شوز اچ مزاحیہ ٹالک شوز کافی مشہور نیں، تے اینہاں ٹالک شوز اچ پنجابی تھیٹر دے پاکستانی نیوز نیٹ ورک تے نشر ہون والے ٹاک شوز اچ مزاحیہ ٹاک شوز کافی مشہور نیں، تے اینہاں ٹاک شوز اچ پنجابی تھیٹر دے مشہور مزاحیہ اداکار اپنے فن دا مظاہرہ کردے نظر آندے نیں۔ سیاسی تے سماجی مزاح دی شروعات پی ٹی وی تو ہوئی، لیکن انور مقصود دا شو **لوز ٹاک**، جون 2002 اچ نجی ٹیلی ویژن نیٹ ورک تے نشر ہون والا پہلا کامیڈی شو

اے، جدھے اچ اک اینکر سنجیدہ سوال پچھدا اے، تے سامنے بیٹھا اک مزاح نگار اودھا مزاحیہ انداز اچ جواب دیندا اے۔ ایسے فارمولے اتے آفتاب اقبال تے سہیل احمد دا "حسب حال" پنجابی تھیٹر دے کسے مزاحیہ فنکار دا پہلا شو بن گیا۔ ایدھے نال پنجابی تھیٹر دے فنکار مثلاً خالد عباس ڈار، امان اللہ، امانت چن، افتخار ٹھاکر، ناصر چنیوٹی، آغا ماجد، ہنی البیلا وغیرہ، ایس قسم دے ٹاک شوز دا اک بنیادی حصہ بن گئے۔ ایہناں مزاحیہ ٹاک شوز دی اک پاسے تے اچھی ریٹنگ اے، جیڑی پنجابی تھیٹر دی مقبولیت دی اک دلیل اے، دوجے پاسے ایہناں ٹاک شوز نے کجھ سنجیدہ مسئلیاں نوں وی مزاحیہ انداز اچ بیان کر کے غیر سنجیدہ بنا دتا اے۔ سیاسی معاملات نوں مزاحیہ رنگ اچ پیش کرنا، تے سیاسی جماعتاں دے لیڈراں دا مزاحیہ انداز اچ گفتگو کرنا، ویکھن والے نوں معاملے دی سنگینی تے سنجیدگی تو دور کر دیندا اے۔ اے تحقیقی سرناوا ایہناں پروگراماں دے کجھ حصیاں دے مواد دا تجزیہ کر کے تفریحی مواد اچ سیاسی ایجنڈے دی شناخت کردا اے، تے ایس نتیجے تے پہنچدا اے کہ ایہہ مزاحیہ شوز کئی واری شاہ تو زیادہ شاہ دے وفادار بن کے مقامی بھانڈ نوں اودھے بنیادی مقصد یعنی معاشرے یا حکومت دی کمزوریاں تے آواز چکن تو دور کر دیندے نیں۔ پاکستان دی تاریخ اچ پہلی وار الیکٹرانک میڈیا اچ ودھاوا 2002 دے میڈیا لبریشن ایکٹ دے پاس ہون نال عمل اچ آیا، تے پاکستانی عوام نوں پہلی وار پرائیویٹ ٹیلی ویژن نیٹ ورک دیکھن نوں ملے۔

صرف چھ سال دے وچ پرائیویٹ نیٹ ورک دی تعداد دو یا تین نیشنل ٹیلی ویژن چینلز توں ودھ کے تقریباً سٹھ پرائیویٹ چینلاں تک جا پہنچی۔ ایہناں چینلاں اچ زیادہ تر نیوز چینلز نے، جنہاں دی بنیادی پروگرامنگ سنجیدہ تے تازہ ترین خبراں دے آلے دوالے ای گھمدی اے۔ اے چینل اک مستند انفارمیشن تے سنجیدہ رپورٹنگ دے ذریعے لوکاں تک پہنچان دی کوشش کردے نیں۔ (1)

جانکاری یا انفارمیشن دے نال انہاں چینلز تے دوسری قسم انفوٹینمینٹ دے پروگراماں دی اے۔ ایہناں پروگراماں اچ انفارمیشن نوں اینٹرٹینمنٹ دے نال ملا کے یا انٹرٹینمینٹ بنا کے پیش کیتا جاندا اے۔ ایہہ "سوفٹ نیوز" اکھواندے نیں۔ میڈیا ایکٹ دی وجہ نال سنسر پالیسی اچ وی کجھ نرمی آئی سی، تے پاکستانی انفوٹینمنٹ اچ نسبتاً ڈائیریکٹ تے کھلے انداز اچ سیاسی معاملات اتے مزاحیہ خاکے شامل کیتے گئے، تے ملدیاں جلدیاں شکلاں دے اداکاراں نوں سیاست داناں دا بہروپ دے کے، تے انہاں سیاست داناں دے ناں لے کے براہ راست تنقید دا نشانہ وی بنایا گیا۔

سوفٹ نیوز یا ہلکی پھلکی خبرنوں "مارکیٹ دے نال جڑی ہوئی صحافت" وی کیا جاندا اے، کیونکہ ایدھا جھکاو معلومات تو زیادہ تفریح ول ہوندا اے۔(2)

سوفٹ نیوز دی اصطلاح روائیتی طور تے اخبارات یا ٹیلی ویژن تے چلن والی خصوصی کہانیاں لئی استعمال ہوندی سی، لیکن ہن ایدھے وچ ہلکے پھلکے انداز وچ معلومات پہنچان والے کئی طرح دے پروگرام شامل نیں۔ پاکستان پرائیویٹ ٹیلی ویژن نیٹ ورک تے پیش کیتے جان والے مزاحیہ ٹاک شوز وی سافٹ نیوز دی کیٹیگری اچ آن گے، جدھے اچ اک پاسے اک اینکر تے دوجے پاسے اک یا اک تو زیادہ مزاحیہ اداکار بیٹھے ہوندے نیں۔

"لوز ٹاک"، انہاں نے بی بی سی دے 1997 اچ بنے پروگرام **"ہارڈ ٹاک"** تو متاثر ہو کے تخلیق کیتا۔(3)

ایس شو دا فارمیٹ اینج اے کہ ہر قسط اچ انور مقصود تے میزبان ای رہندے نے تے معین اختر مہمان دے طور تے مختلف بہروپ اچ ساڈے سامنے آندے نے۔ ایس شو دا باقاعدہ سکرپٹ لکھیا جاندا سی تے ایس شو دیاں 389 قسطاں اچ اداکار نے سینکڑاں بہروپ بنائے تے ہر بہروپ اچ اک وکھری آواز تے انداز نال ساڈے سامنے آئے۔ ایسے فارمیٹ اتے سہیل احمد اور آفتاب اقبال دا مزاحیہ ٹاک شو حسب حال 2009 اچ سامنے آیا۔ جیڑھا اک پاسے تے "لوز ٹاک" تو متاثر

اے، تے دوجے پاسے 70 دی دھائی دے ریڈیو پروگرام "نظام دین دی بیٹھک "دا اک قسم دا بصری نمونہ لگدا اے۔ لیکن ایس پروگرام دی اک کامیابی اے وی سی کہ سہیل احمد دی شکل اچ پنجابی تھیٹر نوں مین سٹریم ٹیلی ویژن نیٹ ورک تے جگہ مل گئی تے فیر کئی نویں شو سامنے آئے۔ مزاحیہ پنجابی سٹیج اداکاراں اچ پاکستان ٹیلی ویژن دے پہلے سٹینڈ اپ کامیڈئین خالد عباس ڈار اپنے مزاحیہ شو "ڈار اور ڈارلنگ "اچ، امان اللہ، افتخار ٹھاکر، اور قیصر پیا، میزبان نعمان اعجاز اور واسع چودھری دے نال "مذاکرات "اچ، تے لہناں دے علاوہ ناصر چنیوٹی، آغا ماجد، ہنی البیلا تے سٹیج دے کئی ناں شامل ہوئے۔ ٹیلی ویژن چینلز دے ودھن نال مسابقتی ماحول اچ اضافہ ہویا، تے مختلف چینلز تے ایس قسم دے نویں نویں پروگرام پیش ہونا شروع ہوئے۔ انہاں ٹاک شوز اچ سب توں نمایاں آفتاب اقبال تے انہاں دی ٹیم دے لوگ رہے، جیڑھے بالترتیب خبر ناک (2010)، خبر دار (2015)، اور خبر زار (2018)، خبر یار (2020) ورگے کامیاب ٹاک شوز بنا سکے ۔ایس سرناوے اچ لہناں پروگراماں سے اک سیگمینٹ مغل دربار دا تجزیہ کیتا گیا اے۔

انہاں مزاحیہ ٹالک شوز دی ریٹنگ چنگی اے، جیڑا پنجابی تھیٹر دی مقبولیت دا ثبوت اے۔ پنجابی تھیٹر دی ایہی مقبولیت اے جدھی وجہ نال اے کامیڈی شوز ساڈے ٹیلی ویژن تے ساڈی روزمرہ زندگی دا اہم حصہ بن گئے نے۔ لوگ پاکستان اچ اے ٹالک شوز ویکھدے نے کیونکہ اے شوز انہاں نوں اپنی روزمرہ زندگی دے رولے نوں بھُل کے ہسن کھیڈن دا موقعہ وی دیندے نے۔ لہناں ہلکے پھلکے مزاحیہ انداز اچ خبراں پہنچان والے ٹالک شوز اچ جد وادھا ہویا، تے لہناں شوز دے عوام تے معاشرے تے اثرات دے متعلق تحقیق وی شروع ہوگئی، تے اے کھل کے سامنے آئی کہ خبراں یا سنجیدہ ٹالک شوز دے مقابلے اچ مزاحیہ ٹالک شوز زیادہ پسند کیتے جاندے نیں۔

سنجیدہ سیاسی ٹالک شوز تے سیاسی خبراں نوں، خاص طور تے سیاسی تفریحی گے مزاحیہ شوز دے سامنے آن تو بعد، 'روایتی میڈیا' سمجھا یا جان لگیا(4)

جد کے اے سیاسی طنز و مزاح یا پیروڈی میڈیا دے ذریعے خبراں پہنچان دا اک متبادل رستہ سمجھیا گیا۔ تحقیق دے نال لہناں سیاسی طنز و مزاح دے پروگراماں دے بارے اچ دو طرح دے نظریات سامنے آئے۔

ایس قسم دے پروگرام جمہوریت تے سیاسی عمل دی سنجیدگی تے بنیادی اساس نوں منفی انداز اچ متاثر کردے نے۔(5)

قومی تے بین الاقوامی اہمیت دے واقعات، تے اہم ترین عوامی مسائل نوں ہلکے پھلکے مزاحیہ انداز اچ پیش کرن نال اے مسائل حد تو زیادہ ہلکے تے آسان لگن لگدے نے۔ تے اودھے نال اے وی ہوندا اے کہ کجھ غیر ضروری معاملے ضرورت توں زیادہ اہمیت لے جاندے نے، جدھے نتیجے اچ میڈیا توں اعتبار ختم ہونا شروع ہو جاندا اے۔

تحقیق اے دسدی اے کہ ایس قسم دے مزاحیہ پروگرام "اہم سیاسی "معاملات نوں ویکھن والے ناظرین اچ اضافے دا باعث وی بندے نے، کیونکہ لہناں پروگراماں نوں ویکھن والے زیادہ تر ناظرین عام طور تے سیاسی مواد یا سنجیدہ خبراں نہیں ویکھ رے ہوندے (6)۔

انہاں شوز نوں دیکھن دی وجہ نال انہاں لوکاں دا سیاسی تے سماجی حالات نال کجھ نا کجھ رابطہ بندا اے ۔یعنی سافٹ نیوز نال انہاں سب لوکاں اچ وی اک قسم دا سیاسی شعور پیدا کیتا جا سکدا اے، جیڑھے عام طور تے سیاسی عمل اچ کوئی خاص دلچسپی نئیں رکھدے۔ تاریخی طور تے دیکھیا جائے تے مزاح دے ذریعے گل کر دین دی

روائیت بادشاہواں دے دربار نال جڑدی اے۔ جتھے مسخرہ، یا کورٹ جیسٹر، یا جوکر بادشاہ دے دربار دا حصہ سی۔ او اپنے مزاح، موسیقی، قصہ گوئی یا کسے نہ کسے کرتب دے سر تے دربار اچ آئے مہماناں نوں ہسان تے انہاں دے منور نجن دا ذریعہ بندا۔ اپنے مزاح تے گل کہن دے ہنر دے سر تے درباری مسخرے نوں بادشاہ والوں ہر قسم دی گل کہن دی آزادی دا حق حاصل ہوندا سی۔

دربار اچ مسخرہ او کلا بندہ سی جیڑھا سزا دے خطرے دے بغیر طنز و مزاح دے انداز اچ کوئی وی گل کھل کے کر سکدا سی، بلکہ کئی وار تے بادشاہ نوں کوئی پیڑی خبر سنان دی ذمہ داری وی مسخرے دی ہوندی سی۔(7)

ادبی تے ڈرامائی روائیت اچ بادشاہ دے دربار دے مسخرے نوں اک مثالی کردار دے طور تے شیکسپیئر نے پیش کیتا اے۔ شیکسپیئر دے مسخرے دے کردار دی تشریح انہاں الفاظ اچ کیتی گئی:

Wise enough to play the fool''"

"بیوقوف کردار جیڑھا اصل اچ عقلمند اے";(8)

کیونکہ ایس ڈرامائی شخصیت دا شمار اک وقت اچ سنجیدہ کرداراں اچ، تے کسے دوسرے ویلے او نہوں مزاحیہ کرداروں اچ گنیا کیتا جا سکدا اے؛ اے کردار ڈرامے دی اعلیٰ ترین حکمت دی گل وی کر دا اے، تے ایہی کردار کوئی بہت ای ہلکے درجے دی بد تہذیبی وی پیش کر سکدا اے؛ او اک وقت اچ پورے جوش نال اک ایسا گانا گا سکدا اے جیڑا محبت دی معصومیت دا مظہر ہووے، تے دوجی جگہ اودھی آواز سب تو اوچی تے بے ہنگم وی ہو سکدی اے۔ یعنی، شیکسپیئر اک مثالی مسخرہ پیش کر دا اے، جیڑھا اک مسخرے دے کردار دی فعالیت دا مکمل تعین کر دیندا اے۔ پاکستان دے لکھن والیاں تے خاص طور تے ٹی وی دے لکھاریاں نے شیکسپیئر دے مسخرے نوں اپنے مقامی حوالے نال اپنے کرداراں اچ ڈھالیا۔ پاکستان ٹیلی ویژن تے سیاسی تے سماجی موضوعات تے طنز و مزاح دے پروگرام بنے وی تے کافی مقبول وی ہوئے۔ شعیب ہاشمی دے سچ گپ (1973)، شعیب منصور دے ففٹی ففٹی (1980)، تے انور مقصود دے شوز اچ سیاسی طنز و مزاح دی جھلک ملدی اے۔ اینہاں پروگراماں دا خاصہ سخت ترین سنسر پالیسی دے وچ رہندے ہوئے علامتی انداز دے مزاحیہ خاکے پیش کرنا سی، تے اے پروگرام کسے نوں وی سیدھا ناں لے کے تنقید دا نشانہ نہیں بناندے سی۔ 80 دی دہائی اچ پیش کیتے جان والے پروگرام ففٹی ففٹی اچ خبراں تے قانون تے براہ راست تبصرہ کرن دی بجائے بلاواسطہ انداز اچ اشاریاں اچ طنز و مزاح تے مبنی خاکے پیش کیتے جاندے سی، کیونکہ انہاں نوں بادشاہ دے دربار والے روائیتی مسخرے دی طرح کجھ وی کہن دی آزادی نہیں سی۔ میڈیا دی آزادی تو بعد ڈاکٹر یونس بٹ دا "ہم سب امید سے ہیں" (2007) پی ٹی وی دے انہاں پروگراماں خصوصاً ففٹی ففٹی (1980) دی اک زیادہ واضح تے براہ راست شکل اے۔

80 دی دہائی اچ پیش کیتے جان والے پروگراماں اچ بلاواسطہ طنز دی اک وجہ اوس وقت دی شدید ترین سنسر پالیسی سی، تے پرائم ٹائم اچ پیش کیتے جان والے پروگراماں نوں خاص طور تے پوری توجہ نال ویکھیا جاندا سی۔ اوس حکم نامے اچ مرد حضرات نوں پابند کیتا گیا کہ او نیشنل نیٹ ورک تے صرف قومی لباس، قمیض شلوار یا شیروانی اچ ای نظر آن۔ خاکے اچ وکھایا گیا اے کہ پی ٹی وی دے کول صرف اک شیروانی اے، تے تمام اداکار، نیوز کاسٹر تے اینکر حضرات اپنے اپنے پروگراماں دی ریکارڈنگ لئی ایس اک شیروانی دے نوں حاصل کرن دی کوشش کر رہے نے۔ جس رات خاکہ چلیا ڈائیریکٹر شعیب منصور نوں صدرِ مملکت والوں ڈائیرکٹ فون آ گیا جدھے اچ کیا گیا کہ شیروانی دا مذاق اڑانا نوں کوئی چنگی گل نئیں، لیکن خاکہ چنگا سی تے ایس لئی پروگرام جاری رکھو، لیکن ذرا احتیاط نال۔ ایہدے تو

اے اندازہ لایا جاسکدا اے کہ اوس دور اچ پروگراماں نو سخت قسم دی سنسر شپ پالیسی دا سامنا سی، لیکن خاکے دے ہلکے پھلکے مزاحیہ انداز تے ڈھکے چھپے انداز اچ تنقید کرن نے پروگرام نوں بند ہون تو بچالیا۔ لیکن اے وی اک حقیقت اے کہ

ایس پروگرام دے پہلے لکھاری انور مقصود نوں اوس وقت دی حکومت نے اپنے کسے پروگرام اچ نئیں بلایا۔(9)

پنجابی تھیٹر دے وڈے فنکار امان اللہ خان نے وی ایس قسم دا اک واقعہ بیان کیتا، جدوں انہاں نے 80 دی دھائی اچ صدر مملکت دے سامنے اک پرفارمنس کرنی سی۔ امان اللہ ڈر رہے سن کیونکہ انہاں تے پہلے وی پابندی لگی ہوئی سی، تے انہاں نوں خطرہ سی کہ ایس پرفارمنس تو بعد کتھے او بالکل ای بین نہ ہو جان۔ ایس لئی انہاں نے بادشاہ دے دربار دی روایت نوں سامنے رکھدیاں ہوئیاں سب تو پہلے آکھیا کہ

عالم پناہ جان دی امان پاواں تے اک خاکہ پیش کراں۔ اجازت ملن تو بعد انہاں نے عوامی انداز دی پتنگ بازی، تے فوجی آفیسر دی پتنگ بازی دے فرق تے خاکہ پیش کیتا۔ جدھے تے انہاں نے خوب داد سمیٹی۔(10)

ایس واقعہ نوں کئی طرح ویکھا تے سمجھیا جاسکدا اے۔ اک طرف تے نوآبادیاتی نظام اچ سرکاری افسران دی "شاہ تو زیادہ شاہ نال وفاداری" نظر آندی اے۔ تے دوجے پاسے اک حکمران دے بادشاہ تو وی ودھ اختیارات ویکھے جاسکدے نے۔ لیکن اینہاں سب خطریاں اچ، تے افسراں دے روکن دے باوجود پنجابی تھیٹر دے فنکار نے اپنا فن پیش کیتا اور اوسے موضوع تے ریا جیڑھا اودھے فن دا بنیادی نقطہ ریا اے، یعنی طباقاتی فرق۔ امان اللہ مختلف طبقات اچ پیدا ہونے والے فرق نوں جس طرح محسوس کردے سن، انہاں احساسات نوں اوس وقت دے حاکم دے سامنے وی اونج ای مزاحیہ انداز اچ پیش کر گئے۔ ساڈے معاشرے اچ پنجابی تھیٹر دے فنکار، بھانڈ، یا جگت باز اصل اچ روائیتی بادشاہ دے دربار دے مسخرے دی روائیت نال جڑے نے تے ایس روائیت نوں زندہ وی رکھی ہوئے نے۔ اے فنکار جان دی امان چاہندے ہوئے معاشرے اچ پیدا ہون والے عدم توازن نوں کسے نہ کسے طرح آشکار کردے رہے نے۔ مقامی بھانڈ یا جگت باز دی اپنی اخلاقیات وی شیکسپیئر دے درباری مسخرے نال جڑیاں ہوئیاں نے، تے اوپورے زور شور نال وقت دے حکمراناں تے انہاں دیاں پالیسیاں دی کمزوریاں دی نشاندہی کرن نوں اپنا بنیادی فرض سمجھدے نے، تے ایدھی وجہ نال ای انہاں دا فن عوام نال جُڑیا ریا اے۔ عام طور تے انہاں دا حدف وزیر اعظم یا کابینہ ورگے صاحب اقتدار لوگ ہوندے نے۔ پنجابی تھیٹر دے کسے اک کلے پرفارمر دا ذکر کیتا جائے تے پہلا ناں خالد عباس ڈار دا آندا اے۔ ڈار سخت ترین سنسر دے دور اچ قومی ٹیلی ویژن تے قومی کھیڈاں تے قومی موسیقی دی تنزلی تو لے تے بجٹ نوں وی تنقید دا نشانہ بنادا نظر آندا اے، لیکن اک محدود دائرے اچ صرف ٹی وی سے ایور ڈشوز اچ جتھے سنسر پالیسی تھوڑی نرم سی۔ ایتھے اے گل کر دینا وی ضروری اے کہ پنجاب دی دھرتی نال جڑے بھانڈ بنیادی طور تے کسے دی چاپلوسی نئیں کردے۔ انہاں دا کم ایہو اے کہ او جدو وی کوئی عیب دیکھن تے او نہوں ہسدے کھیڈدے اک مزاحیہ انداز اچ اودھی نشاندہی کر دین۔ اگر ارباب اختیار نوں او گل نوں ضروری لگے تے اودھر دھیان کر لین تا کہ انہاں دی اوخامی دور ہو جائے۔

سیاسی طنز و مزاح تے مبنی سافٹ نیوز پروگراماں دے بارے اے دو گلاں تے اسی کر چکے آں کہ اک پاسے تے اے پروگرام سنجیدہ ترین مسائل نوں مزاح دا رنگ دے کہ معاملے دی سنگینی نوں گھٹ کر دیندے نے تے دوجے پاسے اے پروگرام اونہاں لوکاں نوں وی خبراں بارے دسدے نے جیڑھے عام طور تے سیاسی مواد تے سنجیدہ خبراں اچ کوئی دلچسپی نہیں رکھدے۔ لیکن مین سٹریم میڈیا تے چلن والے پاکستانی ٹالک شوز اچ پنجابی تھیٹر دا مخول ساڈے سامنے اینہاں دو چیزاں دے نال اک تیجی چیز وی لے کے آندا اے۔ اوا ے کہ اینہاں شوز نے پنجاب دے بھانڈ یا مسخرے نوں اودھے بنیادی کردار یعنی معاشرے تے حکومت دے عیب نوں

سامنے لے کے آن تو دور کر دتا اے۔ ایس طرح دے اک شو دا اک سیگمینٹ بادشاہ دا دربار اے۔ ایس دربار دے سین نوں عام طور تے اج دی حکومت نال جوڑیا جاندا اے تے ایس سین دا تجزیہ ساڈے سامنے کئی گلاں لے آندا اے۔ پنامہ لیک دی وجہ نال مسلم لیگ نون دے اک وزیر اعظم دا اقتدار ڈانوں ڈول سی تے دوجا وزیر اعظم لگان دیاں خبراں سن۔ اونہاں دناں اچ خبر دار پروگرام دی اک قسط اچ اینکر اپنی کو اینکر مریم نوں اشارہ کر دا اے کہ اواج دی خبر پڑھے۔ مریم اج دی تازہ خبر پڑھن دی بجائے کئی سو سال پرانی گل نوں خبر دی شکل اچ اینج پڑھدی اے:

مریم: خبر ہے کہ مؤرخین کے مطابق شہنشاہ جہانگیر کا دورِ حکومت حماقتوں سے بھرپور تھا۔(11)

بادشاہ دی گل تو پتہ لگدا اے کہ او پہلے بادشاہ دا پتر اے، تے ہن او خود بادشاہ اے۔ ایتھے انگریزی کہاوت:

The king is dead long live the king! دا کوئی ذکر نہیں ہوندا، تے نا ای ایہہ گل ہوندی اے کہ بادشاہت اور جمہوریت اچ فرق اے بلکہ اینکر اے گل کر دا اے۔

اینکر: نہیں ثابت کہاں ہوتا ہے، کرپشن اس طرح ثابت نہیں ہوتی۔

اپنے ایس جملے نال اینکر اک فیصلہ سنا دیندا اے کہ کرپشن ثابت نئیں ہو سکدی۔ او ایہہ گل نئیں کر دا کہ کرپشن ثابت نہ ہون دیاں کی وجوہات نے، تے نہ ای دسدا اے کہ اک نظام اچ جتھے عام بندہ تے شاید اک روپے دی کرپشن وی نئیں کر سکدا، اوتھے اوچے بندے دی پہنچ کتھے تک ہو سکدی اے۔ اینکر کرپشن دی تہہ تک نئیں جاندا تے ایس طرح بغیر کسے دلیل دے اپنے اک عام ناظر یا عام شہری نوں انصاف دے نظام توں مایوس کر کے بے ایمانی، بد دیانتی تے عدم برداشت دے رستے ول ٹور دیندا اے۔

شو آپے ای اے ثابت کر دیندا اے کہ جدوں اک عام شہری نوں اے لگن لگے کہ کرپشن اک نظام دا بنیادی حصہ وے تے فیر عوام اینج ای غصے اچ آئے گا۔ لیکن ایدھے تے اینکر دا خوش ہو کہ آہا کہنا مزید ایس جذبے دا حوصلہ ودھان ول اک قدم اے۔ تے اگلا جملہ عدم برداشت دی اخیر کر دیندا اے ایس طرح دا کوئی وی جملہ میڈیا لبریشن ایکٹ تو پہلاں ٹیلی ویژن تے نئیں چل سکدا سی:

"جتیاں مار کے کڈ دیواں"۔ ایدھے جواب اچ بادشاہ دا وزیر جتیاں مارن نوں پچھلے وزیر اعظم دے نال جوڑن دی کوشش کر دا اے تے ساری گل اک جتی اچھالن دے واقعے ول ٹور دیندا اے۔(12)

وزیر نے آکھیا تہاڈا پیو بڑا یاد آریہا اے، جتی جدوں وی کسے نوں پیندی اے، مینوں او ہی یاد آندا اے۔ اگے بادشاہ اینکر کولوں اپنی حکومت دے قائم رہن دے باہر اچ ایس طرح سوال پچھدا اے کہ جنج اینکر اک کنگ میکر اے یا او دھا کنگ میکر دے نال کوئی گوڑھا رشتہ اے۔ ایتھے اینکر اک میڈیا پرسن دے طور تے اپنے آپ نوں نویں نظام اچ بادشاہ تو وی اتے رکھدا اے۔

یعنی تخت دا لالچ اینا زیادہ اے کہ بادشاہ یا نواں وزیر اعظم خود چاہندا اے کہ او دھا پیو واپس نہ آئے اور او خود اپنے منہوں او نہوں منحوس کہہ ریا اے۔ ایدھے جواب اچ اینکر بادشاہ نوں اے یاد کرا ندا اے کہ اے تخت اصل اچ او دھے پیو دی وجہ نال او نہوں ملیا اے۔ لیکن گل اگے نئیں ودھاندا کہ اے وی دسے کہ وزیر اعظم نوں عوام چُندا اے، تے او نہوں منحوس سمجھ کے مائنس نہیں کیتا جا سکدا۔ نواں بادشاہ اینکر کولوں حکومت کرن دیاں ٹپس منگدا اے تے اینکر او نہوں اے کہندا اے کہ او کرپشن نہ کرے۔ لیکن کرپشن تو او دھی مراد کی اے اے واضح نہیں ہوندا۔

اک جملہ بول کے کہ کرپشن دا ثبوت نئین ہوندا تے کئی صدیاں پہلے دے بادشاہواں نال کرپشن نوں جوڑ کے گل ایتھے تک کر دتی جاندی اے کہ شہنشاہ جیڑا اک پاسے اپنی جان بچان لئی نس گیا اے اودھے کول لہناں وقت ہے سی کہ اوسارا خزانہ وی نال لے گیا اے۔ گل ایس وزیر اعظم دی اے یا اوس پرانے بادشاہ دی دیکھن والا کج نئیں سمجھدا، بس اے گل سمجھ آندی اے کہ سارا قصور کسے نہ کسے اک کلے بندے دا ہی ہوندا اے، باقی سسٹم تے سسٹم بنان والیاں اچ ویسے کوئی خرابی نئیں، بس اوسب تے سارا نظام اوس اک کلے بندے اگے مجبور اے۔ ایسے ٹالک شو دے اک ہور پروگرام اچ اینکر نویں بادشاہ ول اشارہ کر کے کہندا اے کہ اج دربار اچ سوگ تے جشن دونویں آپس اچ گتھم گتھا نے کیونکہ نواں بادشاہ اجے تخت تے بیٹھا ای اے۔ ایس پروگرام اچ کسے وی جگہ تے معاشرے دے سارے طبقے تے انتظامیہ دے ہر شعبے دے فرینزک آڈٹ دی گل نئیں ہوندی۔ ایس دوران مان سنگھ دے کردار دا اے جملہ کئی طرح دے معنی لئے ہوئے وے۔

اینکر دس ریا اے کہ حکومت صرف بزنس کر رہی اے۔ جدہ ملک نوں کوئی فائدہ نئیں، ملک دے فائدے لئی موجودہ حکومت نوں فارغ کرنا پئے گا۔ ایسے گروپ دے اک پروگرام اچ ایسے طرح دے سیگمینٹ اچ بادشاہ اک واری فیر جہانگیر دے کردار اچ اے۔ سیاسی منظر بدل چکیا اے، تے جہانگیر دا کردار ہن نویں وزیر اعظم نوں وکھا ریا اے۔ تے اینکر شروع اچ اے نئیں کہہ ریا کہ جہانگیر دا دور حماقتاں نال بھرپور سی، بلکہ او کہہ اے کہ جہانگیر دربار اچ اودھوں آیا سی جدوں دربار دا بیڑا غرق ہو چکیا سی، اودھے آباواجداد سارا خزانہ کھا کے فرار ہو گئے نے۔ بعد اچ اینکر دسدا اے کہ جہانگیر اک قابل بادشاہ نئیں سی، لیکن اودھی خوش قسمتی سی کہ نور جہاں حکمرانی لئی موجود سی۔ جہانگیر یا اودھی ملکہ دا اج دے وزیر اعظم نال کی تعلق اے، اے نئین دسیا جاندا۔ بادشاہ اج دے مسائل دا کوئی ذکر کیتے بغیر اے کہندا اے کہ میں ہرن دا شکار کیتا۔ تے گل اودھے شکار تے وی نئیں ہوندی بلکہ اک سڑک تے اودھے بعد اک برگر بنان والی دکان دے بارے اچ دسیا جاندا اے۔

اوسے ٹیم دا ای اک ہور پروگرام "خبر یار" اک نویں چینل تے پیش ہویا۔ ایس ویلے حکومتی پارٹی تے وزیر اعظم بدل چکے سن، پر مغل دربار والے سیگمینٹ اچ بادشاہ دا کردار نویں وزیر اعظم نوں پیش نئیں کر دا بلکہ او فیر پرانے وزیر اعظم نال جڑ کے گل کر دا اے۔ بھانڈ یا مسخرہ ہون دے اصول دے خلاف پروگرام طاقت ور نوں نشانہ نئیں بنا ندا۔ ایس پروگرام اچ چار منٹاں تے اے گل ہو رہی اے۔

اینکر: تم نے اتنے خزانے لوٹے ہیں اور آج تمہیں پوچھنے والا کوئی نہیں۔ عبرت کا نشان بنے ہوئے ہو تم، اور پہلے بھی کوئی نہیں پوچھتا تھا۔ جب اقتدار میں تھے تب بھی کوئی نہیں پوچھتا تھا۔ (13)

بادشاہ: کیوں نہیں۔ ہمارے محل کے باہر ملنے والوں کے تانتے بندھے ہوتے تھے۔

اینکر: وہ تانتے؟۔۔۔ وہ زیادہ تر کون تھے؟ پٹواری، تحصیل دار، ایس ایچ اوز۔۔۔ پوسٹنگز لینے اور ہاں۔۔۔ ٹھیکیدار، اور سیاست دان۔۔۔ دیہاڑیاں لگانے۔

اک واری فیر ایس پروگرام اچ اکو پاسے دی گل ہو رہی اے۔ اک وزیر اعظم دے ووٹر یا اونہوں ملن والے لوک پٹورای سن، لیکن اج دے وزیر اعظم نوں کون لوک مل رہے نے؟ او کیڑھی غلطی کر ریا اے یا کر سکدا اے، ایدھے تے گل نئیں ہو رہی۔ بھانڈ دا جو فیدہ کسے وی حکومت نوں ہو سکدا سی اونئین ہویا تے اج یعنی 2024 اچ اوس وقت دا نواں وزیر اعظم وی اقتدار اچ نئیں، تے حکومت فیر واپس پرانی پارٹی نوں مل چکی اے۔

پروگرام مقبول اے تے اپنی ریٹنگ دے سر تے کئی سال چلدا ریا اے۔ لیکن پنجاب دا و بھانڈ جدا اپنا کوئی ذاتی ایجنڈا نئیں سی، او لہناں پروگراماں اچ آ کے کسے جگہ تے اپنے چینل دا ایجنڈا وی بولن لگ پیا اے۔ کسے وی جگہ تے او اپنے چینل دے تے اینکر دے طے کردہ سکرپٹ تو باہر نئیں نکلدا۔ بھانڈ یا مسخرہ جدھا اپنا مقصد کسے دی چاپلوسی کرنا نئیں سی، بلکہ او دھاکم تے معاشرے یا حکمران دے کسے وی عیب یا کمزوری دی وجوہات نوں سامنے لے کے آنا سی تا کہ لوک، یا حکومت، یا انتظامیہ اپنی

اوخامی دور کرے۔ لہناں پروگراماں دے مخصوص حصیاں دا تجزیہ دسدا اے کہ اے لہناں پروگراماں دا اپنا ایجنڈا کئی جگہ تے بھانڈنوں اپنے مقصد توہٹا دیندا اے، بلکہ آہستہ آہستہ لہناں پروگراماں نے پنجاب کولوں اودھا اصلی بھانڈ کھولیتا اے۔

References

1. Marco Mizira te Safdar Sial, "Pakistan ich Media te Governance: ik Mutanazah lekin Zaroori Rishta," Initiative for Peace Building, Number October (2010).
2. Liza Mills Brown, "Soft News | Sahafat," Britannica.com, 2014, https://www.britannica.com/topic/soft-news.
3. Shumaila Khan, "Anwar Maqsood ka Program Loose Talk" BBC News, 2020, https://www.bbc.com/urdu/entertainment-51172422.
4. Lindsay H Hoffman te Danningal G Young, "Tanzia, Punch Lines, aur Raat ki Khabrain: Siyasi Shirkat par Media ke Asraat," http://Dx.Doi.Org/10.1080/08824096.2011.565278 Number 28.2 (April 2011): 159–68, https://doi.org/10.1080/08824096.2011.565278.
5. James M Fallows, Breaking the News: How the Media Undermine American Democracy (Vintage Books, 1997).
6. Matthew A Baum, "Jins, Jhoot, te Jung: Kis tarah Soft Ghair Janibdaar Awam nu Khareja Policy Deendi ae," The American Political Science Review 96, Number 1 (2002): 91–109.
7. History is Now Magazine, "Medieval Jesters – and Their Parallels in Modern America," History is Now Magazine, 2019, http://www.historyisnowmagazine.com/blog/2019/1/13/medieval-jesters-and-their-parallels-in-modern-america#.YvchrHZBxPY=.
8. Morton Luce, Shakespeare ke Kaam; Barhwin Raat; Ya, Aap Kya Karein Ge (London: Methuen and Company, 1906).
9. Web Desk, "Anwar Maqsood ne Fifty Show kyu chhoda? Andar ki baat bata di," 2023, ARY News, https://urdu.arynews.tv/why-did-anwar-maqsood-leave-the-fifty-fifty-show-told-the-inside/.
10. Dunya News, "King of Comedy Amanullah ne apniyan yaadan share kitiyan jadon onhan ne General Zia de samne perform kita," Mazaakraat, 2016, http://video.dunyanews.tv/index.php/en/mustwatch/56459/King-of-Comedy-Amanullah-shares-his-memory-when-he-performed-before-General-Zia-.
11. Aftab Iqbal, "Khabardar – YouTube," Express News, 2016, https://www.youtube.com/watch?v=53ZaZ9Bf4Gc.
12. Rameez Khan, "Lahore Madrassay mein Nawaz Sharif par joote phainkay gaye," Express Tribune, 2018, https://tribune.com.pk/story/1657021/shoe-hurled-nawaz-sharif-lahore-madrassa.
13. Aftab Iqbal, "Mughal Darbar Special," YouTube, 2017, https://www.youtube.com/watch?v=QugSqMqzVbE.

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 8, Jan.-Dec. 2024, P.40-47

Professor Dr. ZaheerAhmed Shafiq,
ShamimAkhtar

چھتنار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی
زبان وادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی
لاہور (پاکستان)
8ء مسلسل شمارہ 2024 جنوری۔دسمبر

پروفیسر ڈاکٹر ظہیر احمد شفیق، شمیم اختر

پنجابی دی نویں نظم وچ ہنومان (باندر) تے بلی دی متھ

Mythology occupies a significant place in the realm of poetry,for it is inextricably linked to the human faculties of thought, emotion , and aesthetic sensibility.Through mythology, novel insights into the past, religious convications, and diverse cultural, social, and asthetic civiliztion has its own mythological heritage.

In the indian context, the myth of Ramayana holds a revered place and its iconic characters are Ram, Sita and Ravan, Classical poets, as well as modern versifiers, have drawn inspiration from this timeless narrative,with notable names including Ali Arshad Mir, Asholal, Riffat Abbas, Zubair Ahmed and Ghulam M ustafa Bismal.

سیانے آکھدے نیں کہ پرانیاں زباناں وچ دہشت، خوف تے جیون دے انت داڈر بھوای متھاس دی تخلیق دا کارن بنیا۔ایتھے ڈھیر سارے سوال ساڈے ذہن وچ آئوندے نیں پئی متھاس دا حقیقت نال، حیاتی دیاں سچائیاں نال کنا گھوڑا سبندھ اے۔پرانے دور دے سوچن، جاچن تے سمجھن دے عمل تخلیقی سطح تے جیہڑا رُخ اختیار کیتا اوہ سوچن تے محسوس کرن دے تخلیقی اظہار تے جمالیاتی شعور نوں متھاس آکھیا گیا اے۔متھاس دی تخلیق نوں انسانی تخیل دے انتہائی عروج دی علامت تے یادگار منیا جاندا اے۔

پرانے دور دے بندے سامہنے جیہڑیاں نت نویاں حقیقتاں آئیاں اوہناں داذکر نویں متھاس دی تخلیق دا کارن بنیا۔اساں اج وی جیہڑے متھاس دا مطالعہ کرنے آں ایہہ متھاس سانوں صدیاں پہلے دے واسیاں دے سانجھے لاشعور ول لے جاندیاں نیں۔ماضی بارے نویں نویں انکشاف، مذہبی عقیدے وسیبی رویے، تہذیبی، تمدنی رنگ، سانجھی رہتل، جمالیاتی قدراں، جیون نال ان ترٹ سبندھ دے نویں رخ تے نویں معنی متھاس دے وسیلے نال اساڈے علم وچ آئوندے نیں۔ متھاس پاروں اساں ماضی وچ بہت دور تیکر جا سکنے ہاں۔

اوتھے وی جتھے تاریخ دے قدم نہیں اپڑدے، اسیں قدیم متھاس راہیں اوس دور دے جیون ول جھات پا سکنے آں۔ایہہ متھاس کتے شاعری دے رنگ وچ تے کتے دیومالائی کہانیاں دے روپ وچ اسانوں ملدیاں نیں۔ہر پرانی تہذیب، قدیم خطے، تے قدیم قوماں دا اپنا اپنا اسطوری تے طرز فکر ہوندا اے۔جیویں کہ یونانی، عربی، عبرانی، ایرانی، ہندوستانی تے عظیم وادی سندھ دے واسیاں دی اپنی اپنی اسطوری کائنات اے۔

قدیم ہند دے تذکریاں تے ہندو مائتھالوجی ول ویکھیے تے ہندو مت دا جِناوی دستیاب سرمایہ اے ایہدے وچ اسطوری روایات تے نہ ختم ہوون والی کہانی ساڈے سامہنے آئوندی اے۔ ایہناں وچ رامائن ہو یا مہابھارت، دروپدی دی داستان ہو یا آریہ ورش دی آپو وچکار دیاں جنگاں، اسطوری داستاناں سانوں حیرت وچ پائوندیاں نیں۔ کتے حقیقی جنگاں دے نال فریقین دیاں شکتیاں دی طاقت بر سر پیکار نظر آئوندیاں نیں تے کتے دیوی دیوتاواں دے حوالے نال ناقابل یقین واقعے تے تصور ملدے نیں۔ راجا بھرت دا پُتر رام چندر سی جیہڑا وشنو دا اوتار منیا جاندا اے۔ رامائن وچ ایس دے بارے بڑیاں حکایتاں ملدیاں نیں تے ایہہ سب توں مقبول ترین کردار اے جس نال جُڑی اوہ لڑائی جیہڑی اوس نے لنکا دے سوُرمے راون دے خلاف لڑی۔ رام نے جیہناں لوکاں اُپر حملہ کیتا اوہناں نوں راکشش کہیا جاندا اے جیہڑے بھیڑے تے بد معاش بندے دی صفت اے۔

سیتا نوں راون چُک کے سری لنکا لے جاندا اے تے فیر رام چندر جی اوس نال جنگ کر کے اپنی سیتا نوں بچائوندا اے۔ علی ارشد میر نے اپنی نظم وچ سیتا نوں بچاون واسطے جاندے ہوئے رام چندر دی متھ نوں سوہنے اکھراں وچ کجھ انج بیانیا اے:

کوہلو رام پہاڑ توں اُترے

آ کے لنکا ڈھائی

ساں وی اپنا حج پکایا

باہمنی گنگا نہا لئی (۱)

رامائن وچ رام چندر دی سیتا نوں جدوں راون اغواء کر کے لے گیا تاں اوہنوں آزاد کراون وچ باندراں دا بہت ہتھ سی سگریو نے ہنومان نوں حکم دتا کہ اِک زبردست فوج تیار کرے۔ ہنومان نوں خاص ہدایت سی کیوں جے کہیا جاندا سی کہ راون سیتا نوں لے کے جنوب ول گیا سی۔ ہنومان نے سیتا نوں لبھ لیا سی۔ ہندو صنمیات وچ لکھیا اے:

''جب سیتا اکیلی ہوئی تو ہنومان نے اس سے خطاب کیا۔ پہلے تو سیتا ایک بندر کو انسان کی طرح بولتے ہوئے دیکھ کر حیران رہ گئی اور وہ خیال کرنے لگی کہ میں خواب دیکھ رہی ہوں لیکن جب اس نے خاوند کی انگوٹھی کی نشانی دیکھی تو سمجھ گئی کہ یہ عجیب و غریب قاصد دوست ہے۔ ہنومان نے سیتا کو پالیا۔ اس نے کہا تم میرے کندھے پر بیٹھ جائو۔ میں سمندر پر سے لمبی چھلانگ لگا کر کود جائوں گا اور تمہارے عرصے سے بچھڑے ہوئے خاوند تک پہنچا دوں گا۔''(۲)

رامائن دے ایہناں دو کرداراں دی گل اشو لال نے اپنی نظم ''بھگتی'' وچ ایہناں اکھراں وچ چھوہی اے:

بھلے اوہ سخی آ، بھلے اوہ لکھی آ

ڈے اللہ دے نام دا

ڈیہناں وچوں کہیں خیر دے ڈینہہ دا

شاماں وچوں کہیں شام دا

رادھا دے نانویں کرشن سئیں دا

سیتا دے نانویں رام دا(۳)

نکادی مہم وچ بندر لیڈراں وچ ہنومان سبھ توں چنگا دا نا تے وفادار ثابت ہویا۔ ایس بندر سردار نے رام دی بہت خدمت کیتی۔ ایہو ہنومان جیہنے سیتا دا پتہ لایا سی تے رام دا پیغام ایہدے تیکر اپڑایا سی۔ لنکا نوں وی اوہنے ای جلایا سی تے جیہڑے راکشس اوتھے رہندے سی اوہناں نوں خوفزدہ کردتا سی۔ پھیر ایہہ ہنومان ای سی جیہنے رام نوں کندھے تے چک کے بھارت تے لنکا اپڑا دِتا سی۔ ہنومان دیاں ساریاں صلاحیتاں رام دی خدمت گزاریو چ صرف ہوئیاں۔ جدوں رام تے لکشمن لڑائی کردے ہوئے زخمی ہوئے سن تاں اوہناں دا جیون بچ جاون دی اُمید صرف ایہدے وچ ای سی کہ اوہ جڑی بوٹیاں جیہڑیاں کوہ ہمالیہ تے ہوندیاں سی فوراً دِتیاں جاون تے ہنومان نے ای ایہہ کارنامہ سرانجام دتا سی اوہ بوٹیاں دی شناخت بھُل جاون تے پوری پہاڑی چک لیائیا۔ جیہدے تے دو جیاں ہم شکل بوٹیاں دے نال سرجوین بوٹی وی سی۔ انج دونواں بھراواں نوں نواں جیون مل گیا۔ بوٹیاں دی سیان بھُل جاون تے اِک ہور اوکھت وی آئی کہ راون دے چچا کال نیمی نال وعدہ کیتا گیا سی کہ جے اوہ ہنومان نوں (جیہڑا سرجیون بوٹی دے تِن پتے لیون لئی کوہ ہمالیہ جا رہیا اے) مار دیوے تے لنکا دی ادھی سلطنت تینوں مل جاوے گی۔ ایہہ جوگی بن کے ہنومان توں پہلے اوتھے پہنچ گیا۔ اوہنے ہنومان نوں کہیا آئو میرے نال کھانا کھالئو۔ ہنومان نے نہ کر دِتی۔ پر جیویں ای اوہ تالاب وچ اپڑ گیا گھڑیال نے اوہدے پیر پھڑ لئے۔ ہنومان نے اوہنوں تالاب چوں کھچ کے مار دِتا۔ ایس مرے ہوئے گھڑیال توں اِک اپسرا برآمد ہوئی جنہوں دکشا دی بد دعا نے گھڑیال بنا دِتا سی۔ اپسرا نے واپس اوہنوں اپنی اصلی حالت دے لیاون تے ہنومان دا شکریہ ادا کیتا تے دَسیا کہ جوگی بھیس بدل کے تینوں قتل کرن لئی بیٹھا اے۔ ہنومان نے جوگی دی لت پھڑ کے اوہنوں زور نال دھکا دِتا تے راون دے دربار وچ تخت دے اگے جا کے گریا۔ رامائن دے اپتر کانڈ وچ ہنومان بارے اے کہ اوہ بہت عالم فاضل سی:

''بندروں کا سردار علم میں پختہ ہے۔ شاستروں میں اس کا کوئی مد مقابل نہیں ہے، مذہبی کتابوں کی تفہیم میں بھی اپنی مثال آپ ہے۔ رسوم ورواج کے علوم اور ریاضتوں کے قواعد و قوانین کے جاننے میں وہ دیوتائوں کے گورئوں کے برابر ہے۔''(۴)

اج تیکر ہنومان نوں الوہیاتی مقام دِتا جاندا اے تے بھارت دے اکثر حصیاں وچ ایہدی پوجا عام ہوندی اے۔ زندہ بندراں نوں ایہناں دا نمائندہ سمجھیا جاندا اے۔ ایہو کارن اے کہ مندراں وچ ایہناں دے ولھر و کھائی دیندے نیں۔ ایہناں نوں کھانا کھلانا چنگا کم تے ایہناں نوں مارنا یا تکلیف دینا بُرا کم سمجھیا جاندا اے۔ رفعت عباس نے اِک لمی نظم ایسے ای کہانی نوں مکھ رکھ کے کجھ انج لکھی اے:

اساں رام لیلا وچ نال راون دے

ایہہ گنیش تے ہنومان

ساڈے وچوں ہن پر ساڈے نئیں

لنکا کو جو بھاء لگی ہے

اساں راکھس سارے بارش دے وچ آ گئے ہیں

بارش ساڈی ونتی وچوں، دل وچ

جڑھاں وچوں تھیندی ہوئی پاندتائیں پُجی ہے۔

سندھ توں بل جمناٹپ تے

گنگا لنگھ تے

ڈکھن وچوں لنکا تائیں پُل بنا دو

بارش وچ اساں نال راون دے

(سیتا دے ساں پہلے ڈینہہ دے ویری کوئے ناں)

کہیں رامائن، کہیں رام لیلا وچ

ساریاں گالھیں اونویں کینھی

جینویں اساں راخسیں اپنے ساحلیں اُتے

بو تھیار نگ تے کیتن

لنکا کو جو بھاء لگی ہے

ہنومان دی پُچھ ہے اج تائیں سڑ دی پئی ہے (۵)

اشو لال ہنومان دے پیپل بارے اپنی نظم وچ لکھدے نیں:

اے چھجا نہیں اوں ''ہنوں'' دا

اے ایں ہنوں دا چھجا ہے

کتھاں گیان تھلے دے گیانیاں دا

گھوڑے بدھ کے حال کریندے او

بُت شکناں اگوں ''بنے'' میاں

کیہڑے بُت دی گالھ کریندے او

ایں ہنومان دے پیپل تے

آپیں ڈیکھ گھنو گاں ٹنگی ہوئی (٦)

اِک ہور نظم ہنومان، تے وانر بارے انج لکھدے نیں:

کوئی آکھے اساں ہنومان جی

کوئی آکھے اساں وانر

جے کوئی ساڈے جنم اُتارے

جمدا ساڈے رلے

وت بُجھدے اساں کیویں لگدے

راتیں چندر سولے(۷)

سیتا رام دی کہانی وچ جیہڑی جذباتیت سی اوہدے بارے زبیر احمد دی نظم دے چار مصرعے ویکھنے آں:

ککھ بال نہ بنیرے دھریئے

کن لکھیے رام کہانی

سب سُخن زبانی کر بیٹھے آں

رُت پرانی کر بیٹھے آں(۸)

رام داذ کر اشو لال ہوراں نے اپنی شاعری وچ ایہناں اکھراں چ کیتا اے

ول نیناں تے آن لتھی ئِ

کھمباں کتھی شام

بھُل کر یسی رام(۹)

بلی بارے کئی طرح دے بھرم وہم تے منوتا پر چلت نیں۔ بلی بارے اِک ٹڈھی ایوں پر چلت نیں۔ اِک کتھا اُنسار اِک واری شِو جی تے پاروتی جُوا کھیڈ رہے سن۔ جدوں پاروتی ہارن لگی تاں اوس نے گنیشی دے چوہے نوں سدیا جس نے پو چھل نال اچھو پلے جیسے گِٹیا نوں اِنج ہلادِتا کہ بازی پاروتی دے حق وچ جان لگی۔ شِو جی نے کرودھ وچ آ کے اپنے اِک راکش نوں بلی دے روپ وچ کول بٹھالیا تاں جو گنیش اوس نوں مار دیوے۔ شِو نے بچن دِتا کہ بلی نوں کدے کوئی نہ مارے۔ جے کوئی مارے گا تاں اوس نوں سونے دی بلی پنڈتاں نوں دان کرنی پئے گی اتے اِشنان کرنا پئے گا۔ نہیں تاں پاپ نہیں دُھلے گا۔ ایسے لئی جدوں کسے شخص توں بلی دی ہتیا ہو جاوے تاں اوہ گنگا اشنان کر دا تے سونے دی بلی دان کر دا اے۔ بلی پنڈتانی منی جاندی اے۔ نِسچے اُنسار جیہڑیاں پنڈتانیاں جیون وچ کُکرم کر دیاں نیں اوہ اگلے جنم بلی دی جون پیندیاں نیں۔ وشو کوش وچ بلی دے بارے مزید لکھیا اے:

''اِک ہور دھارنا اُنسار بلی پوتر ہوندی اے تے ایس دی چھوہ نال آدمی بھیٹدا نہیں۔ جے بلی راہ کٹ جاوے تے کم سرے نہیں چڑھدا۔ کالی بلی دا راہ کٹیا تاں ہور وی دُکھ دائی ہوندا اے۔ پر جے بلی کھبے توں سجے جاوے تاں اشُبھ اثر کجھ گھٹ جاوے۔ بلی دا رونا اشُبھ منیا گیا اے۔ بلی ایوں روندی اے جیویں کوئی وین پار رہیا ہووے۔ جے بلی کسے گھر وچ بچے دیوے تاں اوس گھر وچ دھن دولت دا وادھا ہوندا اے۔''(۱۰)

کجھ اُچ کوٹی دے شاعراں دے کلام وچ بندر تے بلی دیاں متھاں ں ملاحظہ کرو:

چانن--

ٹک کے

چوہے لے گئے

دُھپ دا

مکھن

باندرج

وادا چولا

بلی پاوے

نالے کھیڈے مکر

چُپ دی

چک نوں

چکن والا

اِکو اِک سی بدل

اوہ بدل وی

وس نہ

سکیا

نہ بن سکیا

کجل (۱۱)

غلام مصطفےٰ بسمل دی اک نظم اوہناں نے اک اجیہی بلی دا ذکر کیتا اے۔ جیہڑی گوشت تے نہیں سگوں سبزی تے نظر رکھدی اے۔ اوہدیاں اکھاں نیلیاں نیں۔ پر کوئی مرزا ساڈے کول اجیہا نہیں جیہدا تیر لے کے ایہناں اکھیاں وچ ٹنگ دیئے۔ علامتاں نال بھری ایہہ مختصر جیہی نظم اپنے اندر معنیاں دیاں کئی پرتاں نوں سمو کے بیٹھی اے:

سبزیاں اُتے

اکھاں رکھی بیٹھی

نیلیاں اکھاں والی بلی(۱۲)

پنجاب وچ بلی نُوں ویکھ کے کبوتر دا اکھاں میٹ لیناڈرتے خوف دی علامت سمجھیا جاندا اے۔ ''ڈونگھے پانیاں دی چپ'' وچ شامل اک نظم ''خوش فہمی'' شامل اے۔ جیہدے وچ بلی دے نال نال کبوتر دا وی ذکر وی مِلدا اے۔ جیہدے وچ بلی نوں ویکھ کے کبوتر اکھاں نوٹ کے بہہ جاندا اے۔ بلی دے نال نال کبوتر نال وی کئی کہانیاں جڑیاں ہوئیاں نیں۔ مسلمان کبوتر تے ہدہدنوں مبارک خیال کردے نیں تے ایہناں نوں جان توں مارن توں گریز کردے نیں۔ جیویں کہ سندھی کبوتر نوں سید کہندے نیں۔ نظم ویکھو:

بلی تائیں ویکھ کبوتر

اکھاں میٹ کے

بہہ جاندا اے(۱۳)

ایس مضمون دے آخر تے میں ایہناں آکھاں گی کہ متھاس دی ایہہ کتھا ہزراں ورھیاں تے کھلری ہوئی اے۔ دھرتی تے ہر قدیم خطے دی تاریخ توں وکھ ایک اسطوری کائنات اے جیہدے تک رسائی انسانی تہذیبی ارتقاء دیاں بے شمار گواچیاں حقیقتاں نوں ساڈے نال جانو کروا ندیاں نیں۔ رامائن دا سارا مڈھ ای ہندو قدیم مائیتھالوجی تے قائم اے۔ بندراں دے سمندر تے سری لنکا تیکر پل دی تعمیر، ہنومان دے اساطیری کردار دی تخلیق جو لچھمن دے زخمی ہوون تے پورے ہمالیہ نوں چُک لیا ندا اے۔ رام، سیتا تے راون دے گرد پھیلیاں اسطور۔ مہابھارت وچ پتامہ، ارجن، رکمنی، تے کوروواں پانڈووواں دے نال جُڑی متھ، کرشن مہاراج دی پیدائش تے مہابھارت دے رتھ بان تے خودکشی تک پوری حیاتی اسطور در اسطور وچ پروئیاں ہوئیاں کہانیاں نیں۔ ہندی متھاس دیبیاں ایہناں پرانیاں کتھاواں نوں نویں شاعری وچ چروکنی تھاں دتی اے تے ایہہ ثابت کرن دی کوشش کیتی اے پئی اج دانسان ہزاراں برس قدیم تاریک دور تے ماضی بعید دے باشندیاں دے بارے وچ ایک موہوم جیہا رشتہ قائم کرن دی کوشش ضرور کر رہیا اے۔

References

۱۔ علی ارشد میر، اک کتھا دی وار، لاہور: سانجھ، ۲۰۰۹، ص ۷۰

1. Ali Arshad Meer,Ek ktha di war,lahore: sanjh publications,pg2002

۲۔ ہندو صنمیات، مہر عبدالحق، ملتان: بیکن ہاؤس، ۲۰۰۲،، ص ۵۱۲

2. Hindu sanmiyat,Mehar Abdul Haq,Multan:beekan House,2002,pg516

۳۔ گوتم نال جھیڑا، اشولال، ملتان: بیکن بکس، ۱۹۹۵ء، ص ۴۳

3. Gotam nal jhairra, Ashoo laal , Multan: Bikan House, 1995, pg 43

۴۔ ہندو صنمیات، مہر عبدالحق، ص ۲۸۳

4. Hindu sanmiyaat, Mehar Abul haq, pg283

۵۔ پر و بھرے ہِک شہراں چوں، رفعت عباس، ص ۲۸، ۲۷

5. Pro bharay hik shehran chon, riffat abbas,pg 27,28

۶۔ کاں وسودا پکھی اے، اشولال، لاہور: بیکن بکس، ۱۹۹۷، ص ۷۶

6. kaan wsso da pakhi a, Ashoo laal , Lahore: bikan bks, 1997, pg76

۷۔ گوتم نال جھیڑا، شولال، ص ۱۳۳

7. Gotam nal jhairra, Ashoo laal, pg 133

۸۔ زبیر احمد، لاہور: سانجھ پبلشرز، ۲۰۱۲، ص ۵۳

8.Zubair Ahmed,Lahore:sanjh publishers,2012,pg53

۹۔ چھیڑو ہتھ نہ مرلی، اشولال، ملتان: کتاب نگر، ۱۹۸۹ء، ص ۲۰

9. Chairro hath na murli , Ashoo laal,Multan : kitaab ngar,1989,pg20

۱۰۔ وشوکوش، ونجارا بیدی، دہلی: لوک پرکاش، ۱۸۹۱، ص ۱۷۹۷

10. Wishave kosh, wnjaraa baidi, dehli: lok parkaash, 1891,pg1797

۱۱۔ تریل داسیک، بیرا جی، لاہور: ادارہ پنجاب رنگ، ۱۹۹۳، ص ۵۰۲

11. tarail da saik, beeraa g, Lahore: idara punjab rang,1993,pg502

۱۲۔ ڈونگھے پانیاں دی چُپ، غلام مصطفے بسمل، گوجرانوالہ: فروغ ادب اکیڈمی، ۵۸۹۱، ص ۶۲۱

12. Doonghay paniyan di chup, Ghulam mustafa bismal, Gujranwala: Frogh A dbi Academy,1985,pg621.

۱۳۔ ڈونگھے پانیاں دی چُپ، غلام مصطفے بسمل، ص ۰۱

13. Doonghay paniyan di chup, Ghulam Mustafa Bismal,pg 10